

Vilniaus universitetas
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR DIPLOMATIJOS MAGISTRO PROGRAMA

ALEKSANDRA MONIKA MAKAREVIČIŪTĖ

II kurso studentė

RUSIJOS KARO PRIEŠ UKRAINĄ PATYRIMAS ŠALČININKŲ RAJONE: ETNIŠKUMAS IR
TARPTAUTINĖ DINAMIKA

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė: dr. M. Norkūnaitė

Vilnius, 2024

Magistro darbo vadovo/ės išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Magistro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(Gynimo komisijos sekretoriaus/ės parašas)

Magistro darbo recenzentas/ė:

.....
(v., pavardė)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas/ė:

Komisijos nariai:

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas magistro darbas „Rusijos karo prieš Ukrainą patyrimas Šalčininkų rajone: etniškumas ir tarptautinė dinamika“ yra:

1. Atliktas mano pačios ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Aleksandra Monika Makarevičiūtė

(parašas)

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Makarevičiūtė A. M. Rusijos karo prieš Ukrainą patyrimas Šalčininkų rajone: etniškumas ir tarptautinė dinamika: Tarptautinių santykių ir diplomatijos specialybės magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė dr. M. Norkūnaitė. Vilnius, 2024. - 40 p.

Reikšminiai žodžiai: Šalčininkų rajonas, karas Ukrainoje, etniškumas, tautinė mažuma, tarptautinė dinamika, triadinio ryšio modelis.

Šiame darbe nagrinėjama, kaip Šalčininkų rajono gyventojai patiria Rusijos vykdomą karą prieš Ukrainą. Nepaisant to, kad virš 75% rajono gyventojų identifikuoja save kaip lenkus, viešojoje erdvėje rajonas dažnu atveju pristatomas kaip prorusiškas. Šį paradoksą išryškina šiandienos geopolitinis kontekstas, kuomet Rusijos grėsmės faktorius tampa vis svaresnis. Šiame kontekste svarbu tirti, kaip karas patiriamas šiame kontraversiška vertinamame regione.

Klausimas nagrinėjamas pasitelkus R. Brubaker pasiūlytą triadinio ryšio modelį, leidžianti tirti tautinę mažumą ne kaip izoliuotą ir statišką, bet kaip tarptautinės dinamikos veikiamą objektą. Atlikus kokybinę atvejo studiją Šalčininkų rajone, siekiama atskleisti platesnį, detalesnį rajono paveikslą, prisidedant prie realistiško lauko supratimo.

Turinys

1. Įvadas.....	6
1.1. Tyrimo problema	6
1.2. Kontekstas ir literatūros apžvalga.....	10
1.3. Aktualumas, tikslas, uždaviniai	13
2. Teorinės ir metodologinės tyrimo prielaidos	14
2.1. Teorinis pagrindas – Brubaker triadinis modelis	14
2.2. Tyrimo metodologija	18
3. Empirinė analizė	20
3.1. Likę rajone.....	20
3.2. Išvykę iš rajono.....	31
3.3. Rajone gyvenantys karo pabėgėliai iš Ukrainos.....	39
4. Išvados	43
Literatūros sąrašas	47
Priedas Nr. 1. Klausimynas.....	50
Summary.....	51

1. Įvadas

1.1. Tyrimo problema

2023 m. gruodį žiniasklaidoje garsiai nuskambėjo jauno Šalčininkų rajono gyventojų Genadijaus istorija. Socialiniuose tinkluose buvo išplatintas pokalbio įrašas, kuriame lenku prisistatantis 22 metų vaikinys išreiškia nepakantumą Lietuvai, šalies institucijoms, valdantiesiems, lietuviams kaip tautai. Be to, įrašė jis atvirai kalba apie savo palankumą Rusijai Ukrainos kare ir net pasisako laukiantis rusų atėjimo į Lietuvą. Genadijus – Lietuvos kariuomenės rezervo karys¹. Netrukus portale Delfi pasirodė parlamentaro E. Gentvilo komentaras, kuriame teigiama, kad ši situacija nėra išskirtinė: „Genadijus, kaip ir kiti daugybė nepriklausomybės metais gimusių Lietuvos lenkų, buvo įtrauktas į Rusijos kultūrinės įtakos ir propagandos orbitą. Tokių kaip Genadijus pažiūros dažnai prorusiškesnės nei jų tėvų. Tokie kaip Genadijus yra sutrikusio kultūrinio tapatumo žmonės, kuriais Lietuvos valstybė laiku nepasirūpino ir dabar užsitraukė kaip realią grėsmę valstybės nacionaliniam saugumui. Surusėjęs Lietuvos lenkų jaunimas – tai naujoji penktoji kolona.“²

Genadijaus atvejis iliustruoja Šalčininkų rajono paradoksalumą: dalis Lietuvos teritorijos, kurioje 76% gyventojų identifikuoja save kaip lenkus³, viešojoje erdvėje neretai pristatoma kaip prorusiškas kraštas. Ir šis paradoksas išryškėja dar stipriau šiandieniniame geopolitiniame kontekste, tiksliau – Rusijos karo prieš Ukrainą akivaizdoje, kuomet tiek Lietuva, tiek Lenkija įvardija Rusiją kaip neabejotiną grėsmę ir agresorę, bei pagal skirtingus rodiklius atsiduria pagrindinių Ukrainos rėmėjų sąrašuose. Nuo 2022 m. pradžios iki 2024 m. sausio mėn. Lenkijos karinė parama Ukrainai viršijo 3 milijardus JAV dolerių, humanitarinę paramą sudarė 0.38 milijardo, finansinę – beveik 1 milijardas. Visa tai padeda Lenkiją į devintą vietą Ukrainos rėmėjų lentelėje, neįskaitant Europos Sąjungos institucijų⁴. Lietuva taip pat demonstruoja nepalankią poziciją Ukrainos klausimu, paramai skirdama 2% nuo BVP⁵. Apklausos parodo, kad Lenkijos gyventojai turi ryškiai neigiamą nuomonę apie Rusiją – 2023 m. 98% apklaustų lenkų turėjo neigiamą požiūrį į Rusiją, 90% iš jų –

---

¹ Delfi, “Tarnybų dėmesio centre – jaunuolio iš Lietuvos žodžiai: laukia rusų, iššaudytų Seimą”, 2023 m., gruodžio 13 d., žiūrėta 2024.03.02,

<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/tarnybu-demesio-centre-jaunuolio-is-lietuvos-zodziai-laukia-rusu-issaudytu-seima.d?id=95360495>.

² Dr. Eugenijus Gentvilas, „Mes apleidome savo lenkus, arba Taip eizėja valstybė“, Delfi, 2023 m. gruodžio 20 d., žiūrėta 2024.03.02, <https://www.delfi.lt/news/ringas/politics/eugenijus-gentvilas-mes-apleidome-savo-lenkus-arba-taip-eizeja-valstybe.d?id=95422193>.

³ Lietuvos Statistikos departamentas, “Gyventojai pagal tautybę savivaldybėse”, 2021, žiūrėta 2024.03.12, https://osp.stat.gov.lt/lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=0424adda-7b20-47a8-ac6c-f28c29486111#.

⁴ Pietro Bompreszi, Ivan Kharitonov, Christoph Trebesch, “The Ukraine Support Tracker”, Kiel WP, 2023, žiūrėta 2024.03.12, <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>.

⁵ Ibid.

„labai neigiamą“. Šioje apklausoje tai buvo negatyviausi rezultatai iš 24 valstybių⁶. Lietuvos visuomenė, net ir praėjus daugiau nei dvejiems metams nuo Rusijos invazijos į Ukrainą pradžios, aktyviai palaiko ukrainiečius, ką parodo išliekantis paramos Ukrainai akcijų populiarumas.

Turint omenyje aukščiau pristatytą informaciją, kyla **klausimas, kaip Šalčininkų rajono gyventojai, kurių absoliuti dauguma yra lenkų tautybės, ir kurie neretai viešojoje erdvėje pristatomi kaip turintys palankų požiūrį į Rusiją, patiria karą Ukrainoje?** Žmonių patirtys ir nuostatos yra svarbus aspektas Rusijos grėsmės akivaizdoje, be to, asmeninė rajono gyventojų išsakoma perspektyva leidžia matyti platesnį ir sudėtingesnį rajono paveikslą, kuris gali smarkiai skirtis nuo piešiamo vienalyčio, baimę keliančio regiono vaizdinio. Siekiant atsakyti į pagrindinį tyrimo klausimą, buvo atlikta kokybinė atvejo studija Šalčininkų rajone.

Dažnu atveju Šalčininkų rajonas matomas per išankstinių nuostatų ir stereotipų prizmę, o jo gyventojai stigmatizuojami. Tą galima pastebėti tiek eilinių piliečių pasisakymuose socialinėje erdvėje, tiek naujienų portaluose, tiek ir politikų kalbose: 2021 m. vasarą, vykstant Dieveniškų gyventojų protestams prieš nelegalių migrantų apgyvendinimą, vidaus reikalų ministrė A. Bilotaitė viešai pareiškė nuomonę, esą su šio krašto žmonėmis komunikuoti sudėtinga, kadangi didelė dalis vietos gyventojų turi teistumą⁷. VRM šio pasisakymo plačiai nekommentavo, informacijos nepatvirtino ir nepaneigė, o ekspertai suabejojo ministrės teiginiu bei sukritikavo ją už vietos bendruomenę diskredituojančią retoriką⁸. Dėl tos pačios priežasties kilęs Rūdininkų mitingas A. Bilotaitės buvo pavadintas „provokacija ir antivalstybine veikla“, ir kai kurie rajono gyventojai buvo įskaudinti šių žodžių: „Antivalstybininkai – aš tą žodį iki šiol labai gerai atsimenu. [...] Esame Lietuvos piliečiai, tie patys žmonės, neskirstant į etnines grupes. [...] Tai jeigu tu gini savo nuomonę, požiūrį, patį saugumą, tai jau iš karto tampi antivalstybininku. Apmaudu iki šiol.“⁹

2021 metais Šalčininkų rajonas buvo plačiai aptariamas žiniasklaidoje ir dėl kone lėčiausių visoje šalyje skiepijimo nuo COVID-19 tempų. Nors buvo įvardijamos skirtingos šio reiškinio priežastys, tokios kaip šalutinio poveikio baimės bei informacijos lenkų ir rusų kalbomis stoka, kai kurios žiniasklaidos priemonės garsiai skelbė tai, jog Šalčininkų rajono gyventojai laukia rusiškos „Sputnik“ vakcinos¹⁰. Pokalbyje su buvusiu lenkų diskusijų klubo pirmininku, LRT žurnalistė bandė

---

⁶ Moira Fagan, Jacob Poushter, Shena Gubbala, „Overall opinion of Russia“, Pew Research Center, 2023 liepos 10, žiūrėta 2024.03.23, <https://www.pewresearch.org/global/2023/07/10/overall-opinion-of-russia/#:~:text=Across%20countries%20surveyed%2C%20views,an%20unfavorable%20view%20of%20Russia.>

⁷ Jurga Bakaitė, „LRT FAKTAI. A. Bilotaitė sako, kad didelė dalis Dieveniškų gyventojų turi teistumą, – tai tiesa ar melas?“, LRT, 2021.08.21, žiūrėta 2024.03.25, <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1474897/lrt-faktai-a-bilotaite-sako-kad-didele-dalis-dieveniskiu-gyventuju-turi-teistuma-tai-tiesa-ar-melas.>

⁸ Ibid.

⁹ Benas Gerdžiūnas, „„Antivalstybininkai – aš tą žodį iki šiol atsimenu“: kaip žiniasklaida ir politikai sėjo baimę pasienyje“, LRT, 2022.10.12, žiūrėta 2024.03.25, <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1794319/antivalstybininkai-as-ta-zodi-iki-siol-atsimenu-kaip-ziniasklaida-ir-politikai-sejo-baime-pasienyje.>

¹⁰ Pvz., Eimanto Šauličio straipsnis Lryto portale išėjo po antrašte „Šalčininkų ir Visagino gyventojai skiepytis atsisako, laukia „Sputnik“ vakcinos“, nors straipsnyje niekas iš rajono gyventojų, savivaldybės darbuotojų apie rusišką vakciną

išsiaiškinti lėtos Šalčininkų rajono vakcinacijos priežastis: „Galite pasakyti, kodėl, atrodo, Šalčininkai taip netoli Vilniaus, o kartais susidaro įspūdis, kad tai net ne Lietuvos teritorija - tokia yra, na, bent jau juntama atskirtis?“¹¹ Antoni Radzenko kalbėjo apie rajono gyventojų nepasitikėjimą valstybe kaip institucija, kadangi jaučiasi jos atstumti ir nebuvo sėkmingai integruoti. Tačiau įdomesnė atrodo pati klausimo formuluotė, dar kartą patvirtinanti tezę apie išankstines nuostatas apie Šalčininkų rajono gyventojus tiek žiniasklaidoje, tiek bendrai Lietuvos visuomenėje.

Rajono uždaramas ir minimalios žinios apie jį, taip pat jo tautinė sudėtis, retai sutinkama kitose Lietuvos vietovėse, dalį visuomenės verčia į Šalčininkų rajoną žiūrėti įtariai, o kartais net išvelgti jame potencialą separatistinėms nuotaikoms: 2019 m. Lietuvos karo akademijoje buvo apgintas baigiamasis darbas, kuriame Šalčininkų rajonas vertinamas kaip potenciali terpė Donbaso scenarijaus pasikartojimui, kuomet Rusija parėmė vidines Rytų Ukrainos separatistų grupes. Kaip esminį panašumą darbo autorius išvelgia būtent tautinę rajono sudėtį, kurioje absoliuti dauguma gyventojų nėra lietuvių tautybės, taip pat atkreipiamas dėmesys į žemą rajono gyvenimo kokybės indeksą¹². Panašių išvalgų atrandama ir VU ekonomikos ir verslo administravimo fakultete apgintame magistro darbe, vertinančiame nacionalinį Lietuvos saugumą iš ekonominės perspektyvos: darbo autorė priskiria Šalčininkų rajono savivaldybę „problemiškiems Lietuvos regionams“, paremdama šią poziciją atsiliekancia rajono ekonomine padėtimi ir tautine sudėtimi. Išvelgiamas potencialas Rusijos pastangoms destabilizuoti padėtį būtent per tokius „problemiškus“ regionus, pasitelkiamas Ukrainos Rytų regionų pavyzdys¹³.

Tokios prielaidos negali būti nuvertinamos, kadangi Lietuvoje atliekamos gyventojų apklausos rodo, jog statistiškai lenkų tautybės žmonių, pasitelkiančių rusiškus informacijos šaltinius bei palankiai vertinančių Rusiją kaip valstybę, yra ženkliai daugiau, nei lietuvių tautybės žmonių, turinčių panašių informacijos vartojimo įpročių ir politinių pažiūrų: 2006 m. atlikta apklausa parodė, jog tuometinę Rusijos politinę santvarką gerai vertino 24,7% lenkų tautybės respondentų (lietuvių – 6,1%), o neigiamai ją vertinančių apklaustų lenkų dalis sudarė 16% (lietuvių – 56,5%)¹⁴. Lenkų

---

neužsimina (<https://www.lrytas.lt/sveikata/medicinos-zinios/2021/03/05/news/salcininku-ir-visagino-gyventojai-skiepytis-atsisako-laukia-sputnik--18533941>); taip pat LRT straipsnis su antrašte „Nuo COVID-19 skuba skiepytis ne visi: dalis Šalčininkų gyventojų laukia „Sputnik V“ vakcinos, dėl jos važiuotų ir į Baltarusiją“, kuriame cituojama rajono savivaldos opozicijos atstovė, pabrėžianti, kad Lietuvai reikėtų daugiau dėmesio skirti komunikacijai vietiniams suprantama kalba, kad rusiškos propagandinės televizijos poveikis būtų mažesnis (<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1358744/nuo-covid-19-skuba-skiepytis-ne-visi-dalis-salcininku-gyventoju-laukia-sputnik-v-vakcinos-del-jos-vaziuotu-ir-i-baltarusija>).

¹¹ LRT TV, „Lenkų diskusijų klubo atstovas apie Šalčininkų rajono gyventojų nenorą skiepytis: pagrindinė priežastis – nepasitikėjimas valstybe“, LRT, 2021.12.03, <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000188920/lenku-diskusiju-klubo-atstovas-apie-salcininku-rajono-gyventoju-nenora-skiepytis-pagrindine-priezastis-nepasitikėjimas-valstybe>.

¹² Mantas Kužinauskas, „Pilietinio pasipriešinimo potencialas: Rusijos agresijos atveju Lietuvoje“, (Bakalauro darbas, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2019) p. 32.

¹³ Daiva Vencevičiūtė, „Įvairiapusis nacionalinio saugumo vertinimas iš ekonominės perspektyvos“ (Magistro darbas, Vilniaus Universitetas, 2020), p. 24.

¹⁴ Ainė Ramonaitė et al., *Tarp Rytų ir Vakarų: Lietuvos visuomenės geokultūrinės nuostatos*, Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 24

tautinė mažuma buvo minima ir VSD ir AOTD grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimuose: juose pabrėžiama, kad Lietuvos lenkai tampa rusiškos propagandos taikiniu, kadangi gyvena rusiškos informacijos lauke, ir kad Rusija bando kurstyti nepasitikėjimą ir priešišumą Lietuvos valstybei lenkų tarpe¹⁵. Anot VSD, tokiu būdu Rusija bando pakenkti Lietuvos-Lenkijos dvišaliams santykiams bei bando sudaryti precedentą, kuris vėliau leistų reikalauti „tų pačių teisių ir galiausiai išskirtinio statuso rusų bendruomenėms visose Baltijos valstybėse“¹⁶. 2016 m. vertinime paminėtas ir atvejis iš Šalčininkų rajono, kuomet rajono lenkų mokyklų tėvų forumo pirmininkė pastebėta skleidžianti Rusijos agresyviai užsienio politikai palankų naratyvą apie galimą tautinių mažumų autonomiją Baltijos šalyse¹⁷. 2017 metų Rytų Europos studijų centro studija atskleidė, jog 63,86% lenkų tautybės respondentų įvertino Rusiją kaip draugišką Lietuvai valstybę, tuo tarpu kaip nedraugišką ją vertino 32,53%. Tame pačiame tyrime atrandami duomenys, parodantys, kad daugiau nei pusė lenkų respondentų pritaria Rusijai palankiems naratyvams, tokiems kaip „Lietuvos pozicija užsienio politikoje Rusijos atžvilgiu yra per griežta“ arba „Rusijos politika yra adekvati reakcija, reaguojant į prieš ją nukreiptus JAV ir NATO veiksmus“¹⁸. Ten pat galima matyti, jog beveik 65% lenkų tautybės respondentų kasdien arba kelis kartus per savaitę žiūrėjo Rusijos televizijos stotis¹⁹.

Tačiau panašu, kad ši padėtis nėra statiška: 2023 m. atliktos apklausos duomenis parodo, kad rusišką informaciją vartojančių lenkų Lietuvoje dalis ženkliai sumažėjo ir dabar kasdien arba kelis kartus per savaitę rusišką televiziją žiūrinčių, arba rusiškuose portaluose besilankančių apklaustų lenkų procentas yra vos 3%²⁰. Tiesa, šioje apklausoje žiniasklaidos priemonės buvo padalintos į dvi kategorijas – rusų televizijos kanalus ir svetaines bei nepriklausomus kanalus ir portalus rusų kalba. Tačiau, net ir sudėjus šias dvi kategorijas, dažnai rusišką informaciją vartojančių lenkų skaičius vis tiek nekyla virš 8% visų lenkų respondentų²¹, kas reiškia, kad per 6 metus šis rodiklis krito net 47%. Toks ryškus skirtumas verčia mąstyti apie tai, kad karas Ukrainoje galėjo stipriai paveikti lenkų mažumos informacijos vartojimo įpročius bei daryti įtaką jų geopolitinėms nuostatomis, todėl įdomu ir svarbu nagrinėti, kokios įtakos Rusijos agresija Ukrainos atžvilgiu turėjo Šalčininkų rajono gyventojams.

---

¹⁵ LR Valstybės Saugumo Departamentas, „Bendras VSD ir AOTD grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas“, 2016, žiūrėta 2024.03.12, <https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2017/03/bendras-2015-gresmiu-vertinimas.pdf>.

¹⁶ LR Valstybės Saugumo Departamentas, „Bendras VSD ir AOTD grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas“, 2017, žiūrėta 2024.03.12, <https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2017/03/2016-grėsmių-vertinimas.pdf>.

¹⁷ LR Valstybės Saugumo Departamentas, „Bendras VSD ir AOTD grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas“, 2016, žiūrėta 2024.03.12, <https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2017/03/bendras-2015-gresmiu-vertinimas.pdf>.

¹⁸ Andrius Vaišnys et al., „Rusijos propaganda: analizė, įvertinimas, rekomendacijos“ Vilnius: Rytų Europos studijų centras, 2017, p. 150.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, atlikta bendrovės „Spinter tyrimai“ Rytų Europos studijų centro užsakymu, vykdanč tyrimą "Demokratijos tvarumo barometras", 2023 m. rugsėjo 20 d. – spalio 9 d.

²¹ Ibid.

Išsiaiškinti tai svarbu norint susidaryti realistišką rajono paveikslą. Rusijos keliamos grėsmės ir stiprėjančios jos konfrontacijos su Vakarais akivaizdoje visuomenės baimės tik stiprėja ir, kaip jau buvo minėta, negali būti nuvertinamos. Tačiau šios grėsmės kontekste svarbu turėti aiškų, realiais duomenimis ir patirtimis pagrįstą įsivaizdavimą, kas vyksta lauke, iššaukiančiame tiek kontraversišku vertinimų. Lenkų tautinės mažumos ar rajono gyventojų, kaip ir daugumos socialinių grupių, traktavimas kaip vienalyčio darinio suponuoja perteklinio situacijos supaprastinimo riziką, kurios rezultate socialinė grupė gali būti marginalizuojama ir atstumiamą. Šiame tyrime bus bandoma atskleisti detalesnę situaciją rajone, jo gyventojų patyrimų ir nuostatų vaizdą, bei išsiaiškinti, kaip šio regiono žmonės veikia geopolitiniai procesai ir tarptautinė dinamika.

1.2. Kontekstas ir literatūros apžvalga

Šalčininkų rajono kaip nutolusio nuo Lietuvos traktavimas sietinas ne tik su tautine jo sudėtimi, ekonomine ir socialine atskirtimi, bet ir su istoriniu Pietryčių Lietuvos regiono kontekstu. Kaip pastebi Lietuvos Pietryčius tiriantys istorikai ir etnografai, beveik visą XX amžių šis regionas nebuvo suverenos Lietuvos valstybės dalis. Iki Pirmojo pasaulinio karo jis priklausė rusų valdomai Vilniaus gubernijai, vėliau tapo Lenkijos dalimi, o 1940–1990 m. buvo įtrauktas į sovietų okupuotos Lietuvos, kitaip tariant, Lietuvos SSR, sudėtį²². Sovietmečiu regionas buvo smarkiai paveiktas proceso, kurį vieni tyrėjai vadina „repatriacija“, kiti linkę matyti jį kaip „priverstinį iškeldinimą“, kuomet iš Lietuvos į Lenkiją vyko lenkai ir žydai, pagrinde susitelkę būtent Pietryčiuose²³. Dar vienas smarkiai regioną paveikęs etnopolitinis procesas – sovietų vykdyta „slavonizacija“, kuomet į regioną pradėta atkeldinti slavų tautybės žmonės iš Rusijos, Baltarusijos ir Ukrainos bei pradėta taikyti rusifikuojanti politika viešosios erdvės ir ypatingai mokyklų atžvilgiu²⁴. Perestroikos ir ankstyvosios Lietuvos nepriklausomybės metais Pietryčių Lietuva pasižymėjo neramumais ir siekiu steigti kultūrinę ir net politinę autonomiją, kas savo ruožtu irgi prisidėjo prie „atitolusio“ regiono vaizdinio²⁵.

Šio tyrimo kontekste Šalčininkų rajono gyventojų atvejis visų pirma gali būti vertinamas kaip tautinės mažumos atvejis. Viena iš populiariausių prizmių, per kurias socialinių mokslų tyrėjai analizuoja tautines mažumas (ypač Baltijos valstybėse) – nepriklausomybės atgavimo ir

---

²²Monika Frėjutė-Rakauskienė, Andrius Marcinkevičius, Kristina Šliavaitė, Irena Šutinienė, „Etniškumo ir identiteto tyrimų kryptys socialiniuose moksluose ir jų taikymas tiriant Pietryčių Lietuvos etninius procesus, *Etniškumo studijos* 2, 2013, p. 16.

²³Vitalija Stravinskienė, "Rytų ir Pietryčių Lietuvos gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944 m. pabaiga–1947 m.)" *Lituanistica* 1, 2007, p. 38.

²⁴Petras Kalnius, "Ethnic assimilation and ethnodemographic changes in south-eastern Lithuania in the late twentieth century." *Lithuanian Historical Studies* 3, no. 1, 1998, p. 149.

²⁵Darius Daukšas, "Pase įrašytoji tapatybė: Lietuvos lenkų etninio/nacionalinio tapatumo trajektorijos." *Lietuvos Etnologija: Socialinės Antropologijos ir Etnologijos Studijos* 8, 2008, p. 61.

demokratizacijos prizmė. T. Agarin ir D. Budrytė savo studijose siekia suprasti, kokios politinės priemonės buvo taikomos tautinių mažumų atžvilgiu atkuriant nepriklausomą Estiją, Latviją ir Lietuvą, kaip mažumoms pavyko išpaisyti į politinį ir socialinį naujai atkurtų šalių kontekstą^{26 27}. Apie tai kalba ir R. Brubaker savo studijoje apie tautinių mažumų santykį su teritorine ir „išorine“ tėvynėmis²⁸. Agarin ir Brubaker pastebi Lenkijos veiksnio svarbą lenkų padėčiai Lietuvoje, kadangi Lenkija turi politinės valios apibrėžti kitos šalies tautinę mažumą kaip savo tautos dalį²⁹ bei daryti jai įtaką finansinės paramos bei švietimo būdais³⁰. Dalis nepriklausomybės atgavimą nagrinėjančių darbų fokusuojasi konkrečiai į įvykius, susijusius su bandymais autonomizuoti regioną. Aiškinamasi to meto lenkų tautinės mažumos mobilizacijos priežastys, kokių politinių jėgų ji buvo skatinama³¹. Nagrinėtas ir Lenkijos vaidmuo šiame klausime³².

Šalčininkų rajonas dėl savo geografinės padėties ir tautinės sudėties dažnai analizuojamas per vietinių gyventojų tapatybės prizmę. D. Daukšas Šalčininkų kraštą priskiria paribio zonoms, t. y. vietovėms, kuriose žmonės kvestionuoja savo būvimą valstybėje ir nacijoje, ir kuriose susiformuoja kultūrinių persidengimų arealas, susijęs tiek su dabartimi, tiek ir persidengiantis su praeitimi, ateitimi³³. Atrandama, kad Šalčininkų rajono lenkai savo lenkiškumą grindžia ne kalba (autorius pastebi, kad šio rajono gyventojai dažniau renkasi bendrauti rusiškai, tą sieja su sovietų vykdyta priverstine asimiliacija), o kilme: „Informantai Šalčininkuose pabrėžia, kad tautybė yra prigimtinė, taigi nepakeičiama.“³⁴ Daukšas pabrėžia ir tai, jog suvokdami savo etninį kitoniškumą, Šalčininkų rajono gyventojai suvokia savo pilietinį ryšį su Lietuva ir pabrėžia lietuvišką pilietybę. Taigi identitetas šiame krašte suvokiamas dvejopai – per nacionalinę (pilietinę) ir etninę prizmę³⁵. Daukšo tyrimai atskleidžia, kad rajonas nevienalytis savo santykiyje su Lenkija – dalis jo gyventojų Lenkiją traktuoja kaip užsienio valstybę, be artimo asmeninio ryšio, kita dalis (ypač vyresnė karta) akcentuoja istorinius įvykius ir sieja save su istorine valstybe, kurioje gimė (atvejis, kuomet respondentas kalba apie Lenkiją kaip savo naciją, pabrėždamas, kad Lietuvoje lenkai „neturi nacijos“

---

²⁶ Timofey Agarin, *A cat's lick: democratisation and minority communities in the post-Soviet Baltic*. York [N.Y.]: Rodopi, 2010, p. 12.

²⁷ Budryte, Dovile. *Taming nationalism? Political community building in the post-Soviet Baltic states*, Burlington [Vt.]: Ashgate, 2011, p. 13.

²⁸ Rogers Brubaker, *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the new Europe*. Cambridge University Press, 1996, p. 10.

²⁹ Ibid.

³⁰ Timofey Agarin, *A cat's lick: democratisation and minority communities in the post-Soviet Baltic*. York [N.Y.]: Rodopi, 2010, p. 216.

³¹ Vladas Sirutavičius, "Etniškumo politizacija Lietuvoje: lenkų autonomistų judėjimas, Sąjūdis ir Lietuvos valdžios politika 1988 m.--1990 m. pradžioje." *Ethnicity Studies/Etniškumo Studijos* 2, 2013.

³² Vladas Sirutavičius, "Lenkų autonomijos problema: 1990 m. pavasaris-vasara." *Kultūros barai* 7 (2014), p. 81-86.

³³ Darius Daukšas, "Paribio identitetai: Punksko ir Šalčininkų atvejai" *Etniškumo studijos*, 2014, p. 93.

³⁴ Ibid, p. 98.

³⁵ Ibid, p. 99.

ir „tiesiog gyvena“)³⁶. I. Šutinienė savo etnografiniame tyrime nagrinėja lokalią regioninę atmintį bei lenkų etninio/tautinio tapatumo joje palaikymą³⁷. Šalčininkų rajonas figūruoja ir V. Vyšniausko tyrimuose, kuriuose taip pat nagrinėjama socialinė atmintis, gyvuojanti pasakojimuose, ir tai, kokią įtaką ji daro rajono identitetui³⁸. Aiškinamasi, kaip Šalčininkų rajono gyventojai brėžia to identiteto ribas ir atskiria „savus“, „vietinius“ nuo „kitų“³⁹.

Kita tyrimų apie Šalčininkus grupė – lingvistinė. Nagrinėjama lietuvių kalbos padėtis Pietryčiuose⁴⁰, kalbų kontaktavimo aspektai⁴¹ bei regiono daugiakalbiškumo įtaka vietinių žmonių identitetui ir tarpusavio sąveikoms. Tirdama daugiakalbystę Pietryčiuose, K. Šliavaitė, taip pat akcentuoja rajono gyventojų skirstymą į „mes“ ir „jie“: vietiniai pastebi, kad oficialioje retorikoje jų kraštas nusakomas kaip „kitoks“, tačiau ir patys nevengia panašių kategorijų⁴².

Pabrėžtina, kad tyrimų, nagrinėjančių rajoną iš politinės perspektyvos, yra mažai. Atrandami vos keli straipsniai, pristatantys politinį regiono kontekstą: M. Frėjutės-Rakauskienės darbas apie lenkų pilietinio dalyvavimo krašte ypatumus⁴³ bei M. Norkūnaitės darbas apie politinių galių konkurenciją šiame rajone⁴⁴. Nors, kaip jau buvo minėta, žiniasklaidoje ir viešojoje nuomonėje neretai sutinkamas Šalčininkų rajono kaip prorusiško krašto naratyvas, tyrimų, susijusių su palankumu Rusijai, beveik nėra. Kone plačiausiai šis aspektas paliečiamas minėtame M. Norkūnaitės tyrime, kur aptariamos palankios vietos gyventojų pažiūros į Rusiją ir Baltarusiją, didesnė tolerancija autoritariniam politiniam režimui, rusiškos ir baltarusiškos informacijos vartojimas bei vietinės valdančiosios partijos – Lietuvos lenkų rinkimų akcijos – siekis palaikyti prorusišką naratyvą, taikantis į vietinių balsus⁴⁵. Svarbu pabrėžti, jog ir šie tyrimai daryti iki Rusijos invazijos į Ukrainą 2022 m., tad situacija rajone galėjo pasikeisti šių įvykių akivaizdoje (ką demonstruoja aukščiau minėti RESC tyrimų duomenys apie lenkų tautinės mažumos informacijos šaltinių naudojimo įpročius 2017 ir 2023 metais).

---

³⁶ Darius Daukšas, "Pase įrašytoji tapatybė: Lietuvos lenkų etninio/nacionalinio tapatumo trajektorijos." *Lietuvos etnologija*, 2008, p. 63.

³⁷ Irena Šutinienė, "Tautos istorijos pasakojimo raiška daugiakultūroje aplinkoje: Pietryčių Lietuvos lenkų etninės grupės atvejis." *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 02, 2015, p. 90.

³⁸ Vidmantas Vyšniauskas, „Čia pas mus“ – kraštietiškas Pietryčių Lietuvoje: Šalčininkų rajono atvejis." *Lietuvos Etnologija: Socialines Antropologijos ir Etnologijos Studijos* 20, 2020, p. 81.

³⁹ Vidmantas Vyšniauskas, "Aš–miesjcov, o Jūs–przyjiezny: identiteto ribos brėžimas Šalčininkų rajone." *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 46 (01), 2020, p. 29.

⁴⁰ Violeta Meiliūnaitė et al. "Lietuviškumo (savi) raiška Šalčininkų rajone: aplinkybės ir galimybės." Lietuvos kalbos institutas, (2022), p. 144.

⁴¹ Aloyzas Vidugiris, "Dėl kalbų kontaktavimo pietryčių Lietuvoje." *Acta Linguistica Lithuanica* 23, 1983, p. 46-61.

⁴² Kristina Šliavaitė, "Kalba, tapatumas ir tarpetniniai santykiai Pietryčių Lietuvoje: daugiakultūriškumo patirtys ir iššūkiai kasdieniuose kontekstuose." *Lietuvos etnologija*, 2015, p. 33.

⁴³ Monika Frėjutė-Rakauskienė, "Lenkų etninės grupės pilietinio dalyvavimo aspektai Pietryčių Lietuvoje." *Filosofija. Sociologija* 2, 2015, p. 146-154.

⁴⁴ Marija Norkūnaitė, "Valstybė, mažesnė už savo teritoriją. Kovos dėl valstybinio tapatumo Šalčininkų krašte." *Politologija* 2 (82), 2016, p. 76.

⁴⁵ Ibid, p. 109.

1.3. Aktualumas, tikslas, uždaviniai

Tyrimų, analizuojančių tai, kaip Šalčininkų rajonas yra veikiamas tarptautinio politinio konteksto ir ryškiausių pasaulio politinių įvykių, kurie ypatingai svarbūs ir Lietuvai, aptikta nebuvo, kaip ir tyrimų, nušviečiančių tai, kaip konkrečiai karas Ukrainoje veikia vietinius gyventojus. **Tyrimas aktualus, kadangi**, visų pirma, prisideda prie egzistuojančių darbų Šalčininkų rajono tema bei tiria svarbų geopolitinės situacijos įtakos šiam regionui klausimą. Be to, skirtingai nuo ankstesnių politinių tyrimų, šis darbas siekia analizuoti rajono gyventojų nuostatas, kasdienes jų praktikas, o ne politinius veikėjus. Taip pat darbas vienas iš pirmųjų nagrinėja karo Ukrainoje įtaką šiam Lietuvos regionui ir jo gyventojams. Aktualumas pagrindžiamas ne tik egzistuojančios literatūros papildymu, bet ir pragmatine šio darbo nauda: šiandienos Šalčininkų rajonas mažai tirtas iš politinės perspektyvos, o informacijos stoka prisideda prie minėtos skirties tarp „mūsų“ ir „jų“, tiek vietinių gyventojų, tiek ir kitų Lietuvos regionų gyventojų sąmonėje. Šios įsitvirtinusios skirtys sukuria erdvę žiniasklaidai ir politikams manipuluoti informacija ir dar labiau prisidėti prie marginalizuoto rajono įvaizdžio kūrimo, o šis vaizdinys savo ruožtu toliau gilina egzistuojančias skirtis. Atlikti sociologiniai tyrimai atskleidė, kad rajonas nėra vienalytis ar statiškas. Turint omenyje su rajonu siejamas baimes, šiuo darbu siekiama prisidėti prie platesnio ir kompleksiškesnio situacijos šiame lauke supratimo. Aktualumo tyrimui priduoja ir įtempta geopolitinė situacija visame Baltijos regione: turint omenyje ankstesnių tyrimų duomenis apie Lietuvos lenkų požiūrį į šiuo metu didžiausią nacionalinę Lietuvos grėsmę – Rusiją, svarbu suprasti, kokios politinės nuostatos vyrauja regione, kur lenkai sudaro daugumą, šiandien.

Turint omenyje visą pristatytą kontekstą, šio darbo **tikslas** - atlikus kokybinę atvejo studiją, išsiaiškinti, kaip Šalčininkų rajono gyventojai, neretai įsivaizduojami ir vaizduojami kaip prorusiškų pažiūrų turintys, patiria karą Ukrainoje.

Tikslui pasiekti iškeliami **uždaviniai**:

- Išanalizavus tyrimo lauke dominuojančią literatūrą ir R. Brubaker siūlomą triadinio ryšio modelį, parengti tyrimo klausimyną, atsižvelgiant į etninę rajono sudėtį ir vyraujančią įsivaizdavimą apie vietinių žmonių politines pažiūras;
- Atlikti kokybinius pusiau struktūruotus interviu su rajono gyventojais;
- Sukodavus ir išsamiai išanalizavus surinktą medžiagą, identifikuoti pagrindines tendencijas, susijusias su rajono gyventojų karo patyrimu;
- Parengti tyrimo išvadas bei rekomendacijas ateities tyrimams.

2. Teorinės ir metodologinės tyrimo prielaidos

2.1. Teorinis pagrindas – Brubaker triadinis modelis

Siekiant išsiaiškinti, kokią įtaką Šalčininkų rajono gyventojams daro Rusijos karas prieš Ukrainą, turint omenyje tautinę rajono sudėtį bei dažnai viešumoje sutinkamą naratyvą apie jame vyraujančias prorusiškas nuotaikas, šiame darbe bus pasitelktas R. Brubaker triadinio ryšio (angl. *triadic nexus*) modelis. Tyrinėdamas Balkanų ir Baltijos šalių tautinių mažumų padėtį po komunistinio bloko griūties, Brubaker pasiūlo į šį kompleksinį klausimą žiūrėti per trikampio, kurį sudaro tautinė mažuma, valstybė, kurioje ji gyvena arba „nacionalizuojanti valstybė“, ir „išorinė tėvynė“ (angl. *external homeland*), prizmę. Pagrindinės šio modelio savybės, kurias verta išskirti – veikėjų tarpusavio sąveikavimas, priklausomybė ir aktyvus stebėjimas.

Visus tris šio modelio dalyvius Brubaker mato kaip kintančius, konkuruojančius arba sąveikaujančius. Jis nuolat pabrėžia, kad dalyviai nėra statiški ir neturėtų būti suvokiami, kaip duotybės. Tautinę mažumą jis nusako kaip dinamišką politinę poziciją arba pozicijų rinkinį, kuriam būdingi trys elementai: vieša pretenzija priklausyti etnokultūrinei tautai, skirtingai nuo proporcingai ar politiškai dominuojančios tautos; reikalavimas, kad valstybė, kurioje jie gyvena, pripažintų šią savitą etnokultūrinę tautą; kolektyvinių kultūrinių ar politinių teisių, paremtų etnokultūrine tautybe, reikalavimas ir tvirtinimas⁴⁶. „Nacionalizuojanti valstybė“ šiame modelyje taip pat yra dinamiška politinė būseną arba jų rinkinys. Jai būdingas siekis homogenizuoti savo populiaciją ir konsoliduoti ją aplink dominuojančios etninės grupės nacionalinį identitetą, skatinant daugumos kalbos naudojimą, populiarizuojant jos kultūrą bei politinę hegemoniją. Valstybė gali viešai deklaruoti šią poziciją, bet tai nebūtina sąlyga; kiek valstybė yra „nacionalizuojanti“ siūloma vertinti pagal tai, kaip ji matoma tautinės mažumos ir jos „išorinės tėvynės“⁴⁷. „Išorinė tėvynė“ – taip pat nestatiška politinė būseną arba būsenos, kurioms būdingas bendros tautybės, peržengiančios valstybės ir pilietybės ribas, suvokimas; taip pat prisiimama tam tikra atsakomybė ne tik už savo piliečius, bet ir už tuos savo tautos atstovus, kurie gyvena užsienyje ir disponuoja kitos šalies pilietybe. Yra skirtingi šios atsakomybės prisiėmimo laipsniai: valstybė nusprendžia, ar ir kokias privilegijas suteikti savo diasporai, ar remti ją finansiškai, kiek stipriai bandyti paveikti kitų šalių tautinių mažumų politiką ir t. t.⁴⁸.

Pabrėžiama, kad „išorinė tėvynė“ šiame modelyje nebūtinai reiškia šalį, kurioje gyveno tautinės mažumos atstovas ar jo protėviai. Brubaker teigimu, mažumos atstovams net nereikia

---

⁴⁶ Rogers Brubaker, *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the new Europe*. Cambridge, Mass: Cambridge Univ. Pr, 1996, p. 60.

⁴⁷ Ibid, p. 63.

⁴⁸ Ibid, p. 67.

suvokti „išorinės tėvynės“ arba jos teritorijos kaip savo tėvynės. Šioje vietoje svarbesnė pačios „išorinės tėvynės“ pozicija: išorine tėvyne savo etninei diasporai valstybė tampa tuomet, kai apibrėžia svetur gyvenančią tautinę mažumą kaip vienos ir tos pačios tautos narius ir teigia, kad jie tam tikra prasme „priklauso“ valstybei, jų būklė turi būti stebima, o interesai ginami ir skatinami. Be to, svarbu kad šalis iš tikrųjų stebėtų savo diasporos padėtį ir gintų jos interesus. Nurodomos skirtingos „tėvynių“ politikos, tokios kaip išskirtinės imigracijos ir pilietybės gavimo galimybės, bandymų paveikti kitų šalių politiką, bei pretenzijos į jų teritorijas⁴⁹. Šis aspektas svarbus galvojant apie Šalčininkų rajono gyventojus kaip apie tiriamą tautinę mažumą, kadangi ankstesniuose tyrimuose buvo išsiaiškinta, jog dalis jų Lenkiją traktuoja kaip užsienio valstybę, o ne kaip tėvynę⁵⁰. Vis dėlto, Lenkija turi politinės valios apibrėžti Lietuvos lenkus, tame tarpe ir Šalčininkų rajono gyventojus, kaip savo tautos dalį, siekė ir siekia daryti jų bendruomenei įtaką⁵¹ bei skiria svarią finansinę paramą Pietryčių Lietuvai⁵².

Taigi, anot Brubaker, šie trys kintantys veikėjai sąveikauja tarpusavyje bei nuolat stebi vieni kitų veiksmus ir reakcijas. Stebėjimas nėra pasyvus monitoringas, jis lydimas selektyvumo, interpretacijų ir reprezentacijos. Galima padėtis, kuomet mažuma arba jos „išorinė tėvynė“ siekia parodyti trečią veikėją, t. y. šalį, kurioje gyvena mažuma, kaip nacionalizuojančią bei tautiškai represyvią. Tuo tarpu nacionalizuojančios politikos šalininkai gali siekti vaizduoti tautinę mažumą kaip faktiškai ar potencialiai nelojalią valstybei, arba vaizduoti jų „tėvynę“ kaip faktiškai ar potencialiai turinčią teritorinių pretenzijų⁵³.

Triadinio ryšio modelis leidžia į tautinę mažumą žvelgti ne kaip į valstybės viduje izoliuotą objektą, bet kaip į platesnio mąsto veikėją, sąveikaujantį su kitais. Dėl šių priežasčių Brubaker pasiūlyta teorija tapo viena iš pagrindinių paradigmu, per kurias tyrėjai analizuoja etnopolitinį Baltijos ir kitų Rytų ir Centrinės Europos valstybių kontekstą, o kai kurie autoriai netgi pradėjo laikyti šią teoriją klišine.

Triadinio ryšio modelis susilaukė nemažai svarios kritikos, pavyzdžiui dėl to, kad neįtraukia į save ketvirto veikėjo, tokio kaip tarptautinė bendruomenė, sistema bei tarptautinės ar regioninės organizacijos. D. J. Smith pabrėžė, kad suvokti nacionalinio klausimo dinamiką šiuolaikinėje Estijoje neįmanoma be tarptautinės sistemos dimensijos, kurią Brubaker paviršutiniškai paliečia, tačiau neįtraukia kaip esminio veikėjo. Jis pasiūlo kalbėti apie „kvadratinį ryšį“ (angl. *quadratic nexus*) tarp trijų Brubaker pasiūlomų politinių laukų bei ketvirto lauko, apimančio

---

⁴⁹ Brubaker, p. 58.

⁵⁰ Darius Daukšas, "Paribio identitetai: Punksko ir Šalčininkų atvejai" *Etniškumo studijos* (2014), p. 102.

⁵¹ Timofey Agarin, *A cat's lick: democratisation and minority communities in the post-Soviet Baltic*. York [N.Y.]: Rodopi, 2010.

⁵² Marija Norkūnaitė, "Valstybė, mažesnė už savo teritoriją. Kovos dėl valstybinio tapatumo šalčininkų krašte." *Politologija* 2 (82), 2016, p. 104.

⁵³ Brubaker, p. 68.

„europietizuojančius/vakarietizuojančius“ diskursus⁵⁴. V. Pettai, analizuodama triadinio ryšio modelio naudojimą etnopolitinėse studijose, keturkampį modelį pavadino piramide⁵⁵. Nors kritika sviri ir tyrėjams pavyksta įrodyti tarptautinės bendruomenės svarbą apsprendžiant mažumų klausimą kai kuriose Rytų ir Centro Europos valstybėse, pabrėžtina, kad šio tyrimo rėmuose tarptautinės bendruomenės įvedimas į modelį reikšmės turėtų mažai. Minėtuose darbuose, siekiančiuose patobulinti Brubaker modelį, figūruoja tokios valstybės kaip Estija ir Latvija, kuomet modelis buvo taikytas analizuojant tarptautinės bendruomenės įtaką šių šalių įstatymams, susijusiems su tautinių mažumų padėtimi bei konkrečiai su „nepiliečio“ kategorija. Tokiu atveju pagrindinis dėmesys teikiamas tam, kaip tarptautinė bendruomenė veikia „nacionalizuojančią valstybę“. Kadangi šio pagrindinis tiriamasis objektas yra tautinė mažuma, o ne „nacionalizuojanti valstybė“ ir pagrindinis siekis yra tirti mažumos atstovų patirtis, šio tyrimo rėmuose tarptautinė bendruomenė nėra analizuojama kaip atskiras veikėjas.

Tačiau, kadangi siekiama iširti, kaip Rusijos vykdomas karas Ukrainoje yra patiriamas rajono gyventojų, tikslinga likti prie keturkampio modelio, kaip ketvirtąjį žaidėją įvedant Rusiją. Prorusiškumo naratyvas sufleruoja, kad Šalčininkų rajono gyventojų pozicija karo atžvilgiu bus veikiamą ne tik Lietuvos ir Lenkijos, bet ir karą pradėjusios Rusijos. Kaip minima ne viename VSD grėsmių nacionaliniam saugumui vertinime, Rusija bando mobilizuoti ne tik rusų tautinę mažumą, bet ir kitas, tame tarpe ir Lietuvos lenkus. Tai reiškia, kad ji, kaip ir Brubaker „išorinė tėvynė“, stebi nebūtinai savo diasporos, bet apskritai tautinių mažumų padėtį, nuotaikas Lietuvoje bei reaguoja į pokyčius šioje srityje. Nepaisant to, kad Rusijos tikslai ženkliai skiriasi nuo „išorinės tėvynės“ Brubaker triadinio ryšio modelyje (ji siekia destabilizuoti kitos valstybės vidaus politinę situaciją bei generuoti dirvą galimiems etninio pagrindo konfliktams, o ne gerinti tautinių mažumų padėtį svetur), veikimo būdai gali būti panašūs – ji taip pat gali siekti mobilizuoti lenkų mažumą bei vaizduoti Lietuvą kaip nacionalizuojančią ir pažeidžiančią jų teises. D. Jakniūnaitė pastebi, kad kova su Rusijos skleidžiama propaganda apie Baltijos šalis ir anksčiau buvo svarbus šių šalių saugumo darbotvarkės aspektas, o nuo 2014 m. Rusijos bandymai kurti sau palankų naratyvą, kuriame Lietuva, Latvija ir Estija vaizduojamos kaip „rusofobiškos“, tautinės mažumas engiančios Vakarų „marionetės“ tik stiprėjo⁵⁶. C. Wanner, analizuodama Rusijos įtaką rusakalbams ukrainiečiams ir jos keliamą grėsmę Ukrainos suverenumui, atkreipia dėmesį į „tėvynainių“ (rus. *соотечественники*) politiką. Šią sąvoką Kremlius naudojo tiek etniniams rusams, tiek rusakalbams apibūdinti, tuo pačiu siekdamas

---

⁵⁴ David J. Smith, Framing the national question in Central and Eastern Europe: a quadratic nexus?" *The Global Review of Ethnopolitics* 2, no. 1, 2002, p. 9.

⁵⁵ Vello Pettai, "Explaining ethnic politics in the Baltic States: Reviewing the triadic nexus model." *Journal of Baltic Studies* 37, no. 1, 2006, p. 124-136.

⁵⁶ Dovilė Jakniūnaitė, "Changes in security policy and perceptions of the baltic states 2014-2016." *Journal on Baltic security* 2, no. 2, 2016, p. 22.

legitimizuoti savo kišimąsi į kaimyninę valstybę, prisidengdamas „tėvynainių“ gynimu⁵⁷. Autorė pabrėžia svarbų tokios politikos aspektą: rusų naudojama „tėvynainių“ sąvoka pasižymi ypatingu platumu ir įtraukia visus, identifikuojančius save kaip dalį rusiškos istorijos ir kultūros, tuo pačiu suteikdama jiems įrankį išlaikyti „kultūrinį intymumą“ gyvenant kitose valstybėse⁵⁸. D. Dzenovska pastebi, kad vėliau „tėvynainių“ sąvoką pakeitė „Russkyi Mir“ (pagal D. Dzenovska, *transnacionalinė rusų kultūrinė erdvė*)⁵⁹, kurios pasekmės atsispindėjo tiek Krymo aneksijoje, tiek ir plataus masto invazijoje į Ukrainą.

Turint omenyje Rusijos vykdomą politiką rusakalbių mažumų atžvilgiu, galima numanyti, jog, nepaisant tiesioginio etninio ryšio su Rusija stokos, Lietuvos lenkų tautinė mažuma vis tiek gali būti traktuojama Kremliaus kaip „rusų pasaulio“ dalis dėl kultūrinių saitų. Kaip ir „išorinės tėvynės“ atveju, šis ketvirtas žaidėjas gali susilaukti arba nesulaukti mažumos palaikymo. Rusija gali veikti ir netiesiogiai, tikslingai nesitaikydama į Šalčininkų rajono gyventojus, tačiau vis vien darydama įtaką per žiniasklaidos kanalus, kuriuos, kaip rodė ankstesni tyrimai, rajono gyventojai neretai pasitelkia⁶⁰. Šio darbo autorės nuomone, toks keturkampis modelis padės apimti visus svarbiausius veiksnius, galinčius turėti įtakos vietinių gyventojų politinių nuostatų dėl Ukrainos formavimuisi.

Paminėtina dar viena Brubaker triadinio ryšio modelio kritikų stovykla, teigianti, kad modelis yra pernelyg nutolęs nuo realybės, dėl ko sunkiai pritaikomas empiriniams atvejams⁶¹. Duomenų rinkimas ir analizė tampa komplikuoti dėl konstruktyvistinės perspektyvos, kurioje visi veikėjai yra kintantys ir negali būti suprantami kaip statiški, o dar labiau situaciją apsunkina tarpusavio interpretacijos momentas, kadangi nurodoma, kad padėtis trikampyje priklauso nuo to, kaip žaidėjai traktuoja vienas kitą ir vienas kito veiksmus. Teigiama, kad tokiam sudėtingame modelyje generuoti hipotezes apie potencialias sąveikas yra beveik neįmanoma, kadangi jame nebelieka realybės, o tik subjektyvumas⁶². Šios išvalgos, darbo autorės nuomone, nesutrukdys papildyto modelio naudojimui šiame darbe, kadangi jame nesiekama formuluoti ir tikrinti hipotezių.

Modelis parankus atsižvelgiant į tyrimo siekį analizuoti geopolitinio ir tarptautinių santykių konteksto įtaką Šalčininkų rajonui. Brubaker modelis leidžia matyti tautinę mažumą ne kaip izoliuotą, bet kaip tarptautinės dinamikos veikiamą objektą, ką ir bus bandoma daryti nagrinėjant

---

⁵⁷ Catherine Wanner, "“Fraternal” nations and challenges to sovereignty in Ukraine: The politics of linguistic and religious ties." *American Ethnologist* 41, no. 3, 2014, p. 428.

⁵⁸ Ibid, p. 430.

⁵⁹ Dace Dzenovska, "Existential Sovereignty: Latvian People, Their State, and the Problem of Mobility". *The Everyday Lives of Sovereignty: Political Imagination beyond the State*, sud. Rebecca Bryant, Madeleine Reeves, Ithaca, NY: Cornell University Press, 2021, p. 155.

⁶⁰ Marija Norkūnaitė, "Valstybė, mažesnė už savo teritoriją. Kovos dėl valstybinio tapatumo Šalčininkų krašte." *Politologija* 2 (82), 2016, p. 108.

⁶¹ Vello Pettai, "Explaining ethnic politics in the Baltic States: Reviewing the triadic nexus model." *Journal of Baltic Studies* 37, no. 1, 2006, p. 133.

⁶² Ibid.

Šalčininkų rajono gyventojų karo Ukrainoje patyrimą. Modelis bus naudojamas kaip atrama, padedanti sufokusuoti dėmesį į analizei svarbiausius veikėjus, juo remiantis formuluojami klausimai bei interpretuojami atsakymai į juos.

2.2. Tyrimo metodologija

Siekiant atsakyti į pagrindinį tyrimo klausimą (kaip Šalčininkų rajono gyventojai, kurių dauguma yra lenkų tautybės, bei kurie dažnai įsivaizduojami kaip prorusiški, patiria karą Ukrainoje?) nuspręsta atlikti kokybinę atvejo studiją, pasitelkiant pusiau struktūruotus giluminius interviu su rajono gyventojais.

Kokybinė atvejo studija leidžia tyrėjui atsakyti į klausimus „kaip?“ ir „kodėl?“, ko šiuo atveju ir yra siekiama. Remiantis R. K. Yin, šis metodas suteikia galimybę nuodugniai ištirti atvejį, neatsitraukiant nuo jo realaus konteksto, ypatingai kai nėra aiškių ribų tarp paties atvejo (fenomeno) ir konteksto, kuriame jis egzistuoja: „Kitaip tariant, atvejo studija atliekama dėl to, kad norima suprasti realaus pasaulio atvejį ir daroma prielaida, kad šis supratimas reikalauja atvejui svarbių kontekstinių sąlygų.“⁶³ Kokybinė atvejo analizė leido detaliai ištirti kompleksinį etninį, sociokultūrinį ir politinį kontekstą, kurio yra veikiami Šalčininkų rajono gyventojai, bei suteikė pakankamai lankstumo, reikalingo norint susidaryti platesnį vietinių gyventojų patyrimų žemėlapi, leidžiantį geriau suprasti jų nuostatas apie karą Ukrainoje. Svarbu ir tai, kad atvejo studija yra atvira naujų temų ir įžvalgų įvedimui tyrimo proceso metu. Šis lankstumas parankus kompleksinėse srityse, kuriose pradinės prielaidos gali vystytis esant lauke, stebint jį ir įgaunant platesnį supratimą.

Remiantis R. Brubaker teoriniu modeliu, parengtas tyrimo klausimynas, apimantis klausimus apie karą Ukrainoje, etniškumo ir asmens santykio su Lenkijos valstybe, klausimus, bei klausimus apie Lietuvą ir Šalčininkų rajoną. Giluminių, pusiau struktūruotų interviu formatas leido pokalbio metu informantams pateikti papildomų arba patikslinamųjų klausimų. Taip pat informantams buvo užduoti demografiniai klausimai, siekiant nustatyti, ar gyventojų nuostatos koreliuoja su jų demografiniais rodikliais (Pilną klausimų sąrašą žiūrėti priede Nr. 1).

Turint omenyje gajų supratimą apie Šalčininkų rajono uždaramą⁶⁴, tyrimo dalyviai buvo atrinkti pasitelkus tikslinį respondentų atrankos būdą. Šis metodas parankus gilinantį į konkrečias visuomenes grupes, kurias sudėtinga pasiekti naudojant kitus atrankos metodus. Atsižvelgiant į vidinį uždaramą ir daugiausia tarpusavyje sąveikaujančią bendruomenę, tyrimo dalyvių ratas buvo plečiamas pačių respondentų pagalba. Turint omenyje su šiais metodais susijusias rizikas, tokias kaip

---

⁶³ Robert K. Yin, *Case study research: design and methods*. 4th ed. of *Applied Social Research Methods* v. 5. Los Angeles (Calif.): SAGE, 2009, p. 45.

⁶⁴ Konsultuodamasi su dėstytojais, darbo autorė kelis kartus buvo įspėta apie galimus duomenų rinkimo sunkumus, susijusius su Šalčininkų rajono žmonių nenoru kalbėti. Empirinėje darbo dalyje šie sunkumai yra atspindimi.

subjektyvumas arba patekimo į socialinius burbulus galimybė, respondentų atrankos metu stengtasi manualiniu būdu įvairinti imtį, pasirenkant skirtingas amžiaus kategorijas, veiklos sritis, riboti asmenų, patenkančių į vienus bendravimo ratus, skaičių. Pagrindiniu respondentų įtraukimo į tyrimą kriterijumi pasirinkta:

- a) Dabartinė gyvenamoji vieta Šalčininkų rajone ir/arba
- b) Išvykimas iš rajono ne anksčiau nei prieš 10 metų, su sąlyga, kad su rajonu vis dar išlaikomas ryšys (apsilankymas rajone bent kartą per savaitę, jame likę giminės ir draugai, su kuriais palaikomas glaudus bendravimas, t. t.).

Iš viso atlikta 20 interviu. Interviu metu buvo daromi garso įrašai, nebent tyrimo dalyvis nesutiko daryti įrašo, tuomet užrašai buvo daromi ranka. Rezultate buvo padaryta 19 garso įrašų, surašyta 19 transkripcijų. Interviu vyko lietuvių arba rusų kalba, priklausomai nuo pačių respondentų preferencijos. Darbo autorė šneka rusų kalba, tad su kalba susijusių sunkumų interviu ar transkribavimo/analizės metu neiškilo. Darbe galima sutikti skliaustuose paliktą originalo kalbą, tokiu būdu siekiama minimizuoti dėl vertimo išskylančius netikslumus. Lenkų kalba interviu nebuvo atliekami, kadangi autorė negali laisvai šnekėti lenkiškai.

Siekiant išlaikyti tyrimo dalyvių konfidencialumą, transkribavimo metu interviu buvo anonimizuoti. Pakeistos asmeninės detalės, neturinčios įtakos respondentų istorijų ir pozicijų esmei, tokiu būdu papildomai apsaugant respondentų konfidencialumą. Visų informantų vardai, minimi studijoje, yra pakeisti. Darbas atliktas laikantis pagrindinių akademinės tyrimų etikos standartų: interviu buvo atliekami tik informavus asmenį apie tyrimo esmę bei gavus asmens raštišką sutikimą, tyrimo dalyviai galėjo bet kada atsisakyti dalyvauti ar pasitraukti iš tyrimo. Anonimiškumo užtikrinimas taip pat buvo svarbus siekiant mažinti žmonių baimę šnekėti jautria tema. Komisijai bei recenzentui buvo suteikta galimybė susipažinti su išsamiu anonimizotu tyrimo dalyvių sąrašu bei su interviu transkripcijomis, tačiau viešai prieinamoje darbo versijoje šie priedai neskelbiami, siekiant užtikrinti tyrimo dalyvių konfidencialumą.

Atlikus pirminę surinktų duomenų analizę, pasilikimas rajone arba išvykimas iš rajono išryškėjo kaip pagrindinis veiksnys, turintis įtakos žmonių nuostatoms karo Ukrainoje atžvilgiu bei šio karo patyrimui. Atsižvelgiant į pirminės analizės metu ryškėjančius skirtumus tarp išvykusių ir liekančių rajone respondentų, ši skirtis pasirinkta kaip pagrindinis pjūvis tyrimo klausimo nagrinėjimui. Kadangi asmenų, sutinkančių kalbėti, paieškos buvo gana komplikotos, į tyrimą nuspręsta įtraukti trečią – karo pabėgėlių iš Ukrainos, apsigyvenusius rajone – kategoriją. Rajone gyvenantys karo pabėgėliai buvo prieiti tikslinės atrankos būdu, klausiant kitų kategorijų respondentų apie jų turimus kontaktus, kol galiausiai jais pasidalino biudžetinių įstaigų atstovai. Nors rajone gyvenančių Ukrainos piliečių atvejai neduoda tiesioginio atsakymo į tai, kaip rajono gyventojai,

būdami lenkų mažumos dalimi ir vaizduojami kaip prorusiški, patiria karą, kadangi patys nėra tos mažumos dalis, vis dėlto jie turi galimybę stebėti situaciją iš vidaus ir galbūt pastebėti detalių, kurios pačių vietinių gyventojų nepastebimos arba neartikuluojamos.

Taigi surinkti interviu buvo padalinti į tris kategorijas: 1) liekančių rajone; 2) iš rajono išvykusių; 3) pabėgėlių iš Ukrainos, apsigyvenusių rajone kategorijas. Pirmai kategorijai autorės priskirti 9 rajone gimę ir likę asmenys bei 1 asmuo, persikraustęs į rajoną prieš 4 metus. Kitos dvi kategorijos aprėpė po 5 informantus.

Sklandesnei ir efektyvesnei duomenų analizei buvo pasitelkta Nvivo kodavimo programinė įranga. Ji leido aiškiai struktūrizuoti tyrimo medžiagą, efektyviai ir tiksliai sukoduoti interviu bei suteikė giluminei atvejo analizei naudingų įrankių, tokių kaip tarpkategorinių ryšių paieška, atvejų palyginimas, skirtingų interviu temų apjungimas. Ši prieiga leido greitai laviruoti tarp skirtingų interviu, temų ir kategorijų, tuo pačiu nepametant atvejo studijos reikalaujamo niuansuotumo.

Duomenų rinkimo bei analizės metų buvo stengiamasi skirti individualų dėmesį kiekvienam interviu. Į kiekvieną pokalbį bandyta žvelgti kaip į istoriją, kadangi pagrindinis tikslas ir buvo suprasti sudėtingesnę ir kompleksiškesnę regiono paveikslą, pastebėti jame egzistuojančių potyrių, nuomonių ir perspektyvų įvairovę, suvokti, kaip šios perspektyvos veikia ir yra veikiamos tarptautinės dinamikos.

3. Empirinė analizė

Empirinės analizės skyrius yra padalintas į tris poskyrius, dalinančius tyrimo dalyvius į tris grupes – likusius rajone, iš jo išvykusius bei karo pabėgėlius iš Ukrainos, apsigyvenusius rajone. Pabrėžtina, kad ši skirtis nėra absoliuti ir dažnu atveju skiriasi nuo subjektyvių informantų pojūčių, kadangi visi pašnekovai jaučiasi susiję su rajonu, net ir iš jo išvykę. Kai kurie patyrimai ir nuomonės persidengia tarp grupių, o kai kur atrandama skirtumų grupių viduje. Siekiama įsigilinti į kiekvieną istoriją atskirai, paliekant erdvės detalių aptarimui ir kontekstui, nes tai leidžia suvokti platesnį rajono gyventojų karo Ukrainoje patyrimų paveikslą. Detali istorijų analizė leidžia pamatyti nevienalyčio bei tarptautinės dinamikos veikiamo objekto vaizdinį, į kurį referuoja teorinis Brubaker modelis. Empirinė dalis parodo, kad situacija tyrimo lauke yra kompleksiškesnė, nei galima manyti pasitelkiant vien su rajonu susijusias ir viešojoje erdvėje dažnai pasitaikančias išankstines nuostatas.

3.1. Likę rajone

Pažymėtina, kad šios kategorijos informantų paieškos buvo sudėtingiausios: daugiau nei trečdalis asmenų (6 iš 16), į kuriuos buvo kreiptasi, nesutiko duoti interviu nepaisant duomenų

nuasmeninimo. Kai kurie iš jų atsisakė išgirdę pokalbio temą, kai kurie – peržvelgę planuojamus užduoti klausimus. Tylą interpretuoti sudėtinga, tačiau ji gali pasufleruoti svarbių įžvalgų apie situaciją tiriamajame lauke. Negalima užtikrintai teigti, tačiau iš tam tikrų atsisakančių asmenų naudojamų formuluočių matyti, kad rajono gyventojai žino, jog jų nuomonė prieštarauja oficialiai pozicijai karo Ukrainoje atžvilgiu, dėl to nusprendžia garsiai jos nereikšti. Net ir sutikdami sudalyvauti tyrime, kai kurie respondentai minėjo, kad jei nebūtų paprašyti pažįstamų žmonių, dalyvauti atsisakytų.

Ypatingas atsargumas pastebėtas pokalbiuose su viešojo sektoriaus atstovais: jie stengiasi laviruoti tarp politinių temų, nenori išsiplėsti kalbėdami apie karą Ukrainoje, pokalbį stengiasi pakreipti neutralėse istorine arba su rajonu susijusia socialine linkme. Vienas iš keturių kalbintų valstybinių įstaigų atstovų nesutiko, kad pokalbis būtų įrašytas, tik taip galėjo būti tikras, kad įrašas neišplis ir nepateks „ten, kur nereikia“. Argumentuodamas tokią poziciją, pašnekovas prisiminė sovietinius laikus, kuomet kaimynai įduodavo vieni kitus ir sakė, kad, jo nuomone, šiais laikais mažai kas pasikeitė.

Įstaigų darbuotojai savo apolitiškumą pagrindžia skirtingai, nuo pacifistinių pažiūrų, tiesioginio darbo su skirtingais žmonėmis, kur reikia išsaugoti neutralumą, iki lyties: „Nesidomiu politika, nes visų pirma – esu moteris,“ – Olga, 64 m. Pastebėtina ir tai, jog būtent valstybinio sektoriaus darbuotojai dažnu atveju referavo į tai, kad yra „maži“ arba „paprasti“ žmonės, kurių nuomonė nereikšminga ir kurių veiksmai nieko nelemia. Atsakinėdami į klausimus, susijusius su karo pabėgėliais iš Ukrainos, viešojo sektoriaus atstovai stengėsi pabrėžti, kaip konkrečiai jų įstaiga yra prisidėjusi prie ukrainiečių rajone gerovės ir integracijos į vietinę bendruomenę.

Pokalbio politinėmis temomis vengia ir privataus sektoriaus atstovai, tiek su nepažįstamais, tiek ir būdami savo rate: „Mes stengiamės nekelti šios temos, nes žmonės skirtingi, nuomonės skirtingos ir nesinori su žmonėmis pyktis dėl nesutampančių požiūrių,“ – Emilija, 34 m. Toks atsargumas parodo dėl karo Ukrainoje rajone ryškėjančias politinių pozicijų takoskyras. Šios takoskyros bus plačiau aptartos kitoje tyrimo dalyje, analizuojant iš rajono išvykusių respondentų mintis.

Nenoras kalbėti ir atsargumas sietinas su etnine rajono sudėtimi. Karas Ukrainoje priminė rajono gyventojams, kad jie yra tautinė mažuma. Garsesni ir drąsesni politikų, visuomenininkų pasisakymai apie rusus verčia dalį vietinių gyventojų pasijausti nesaugiai, nesvarbu, ar jie identifikuoja save kaip lietuvius, lenkus ar rusus. „Baimė visko, kas susiję su rusų kalba, rusų televizija ir taip toliau, ir tokia rusofobija kažkiek pakeičia tą visą dalyką, nes galvoji net apie tai, kaip tu viešai kalbi, ar tave žmonės Lietuvoje teisingai supras, jei tu rusiškai kalbėsi kažkur tai,“ – Renata, 51 m.

Nepaisant aukščiau aprašytų keblumų, pokalbiai su liekančių rajone kategorijos respondentais atskleidė keletą ryškių aspektų, padedančių užčiuopti, kaip Rusijos karas prieš Ukrainą patiriamas Šalčininkų rajono gyventojų. Visų pirma, dalis interviu parodo, kad karas Ukrainoje veikia rajono gyventojus emociškai ir psichologiškai. Didžiajai daugumai šios kategorijos interviu būdinga su karu susijusi baimė ir neužtikrintumas. Jaučiama baimė yra personalizuota: bijoma dėl savęs ir artimųjų, bijoma nežinomybės, nestabilumo, galimybės prarasti tai, dėl ko dirbta ir stengtasi ilgus metus. Ši baimė sietina ne tik su pačiu kaimynystėje vykstančio karo faktu, bet ir su tuo, kaip rajono gyventojai vertina Lietuvos poziciją šiuo klausimu. Šioje kategorijoje sutinkami pamąstymai apie galimybę išprovokuoti Rusijos agresiją aktyvia Lietuvos parama Ukrainai: „Jeigu eis čia, tai Lietuva bus pati kalta, aš manau, nes ji pati užsirauna ir tiek. [...] Loja, kaip šunys ant to Putino. Jeigu čia kažkas vyks, tai čia jau bus, nežinau kas... Pats didžiausias agresorius, mano manymu – tai Lietuva. To, kas šiuo metu vyksta atžvilgiu, Rusijos atžvilgiu. Aš nepalaikau nei Rusijos, nei Lietuvos, aš tiesiog sakau, aš manau, kad jei Lietuva aprimtų ir nelotų, neurgztų, tai nieko ir nebūtų. Bet kai mes stipriai suerzinsime tą Rusiją, tai galimai ir pas mus kažkas įvyks. Ir tada visi verksime. Tik žinai, mūsų valdantieji išvažiuos, o paprastas žmogus kentės,“ – Viktorija, 40 metų.

Viktorija įgijusi vidurinį išsilavinimą, šiuo metu verčiasi individualia veikla. Viktorija – etninė Lietuvos lenkė, tačiau sako nežinanti lenkų kalbos, todėl identifikuoja save kaip rusę, rusų kalba ji kalba dažniausiai. Tiesioginio ryšio su Lenkija moteris nepalaiko bei nesidomi Lenkijos politika. Be to, kaip ir daugelis rajone likusių respondentų, moteris gyvena lietuviškame ir rusiškame informaciniame burbulė, nenaudoja lenkiškų informacijos šaltinių.

Nuogąstavimų dėl Rusijos provokavimo pastebėta ir kituose pokalbiuose: „Didelė tokio susidūrimo tikimybė, jeigu tai tęsis ir jei Lietuva ir toliau taip agresyviai reikšis į Rusijos pusę,“ – Olivija, 23 m.; „Noriu greičiau rinkimų, kad būtų kita valdžia, kad taip nereaguotų labai kategoriškai, nes tiesiog kartais atrodo, kad yra kurstomas, kurstoma nesantaika tarp žmonių, [...] tas išsišokimas daugeliu atvejų neatnešė nieko gero Lietuvai.“ – Renata, 51 m. Taigi vietiniai gyventojai jaučia galimo karo pavojų, tačiau jį sieja ne su Rusijos agresyvia imperialistine politika ir autoritariniu režimu, bet su aiškia ir vienareikšme Lietuvos pozicija Rytų kaimynių atžvilgiu ir aktyviu Ukrainos palaikymu. Kaip bus atskleista sekančioje analizės dalyje, šis požiūris ryškiai skiriasi nuo kitų tyrimo rėmuose apklaustų respondentų kategorijų požiūrių.

Likusių rajone pašnekovų baimę dėl ateities sustiprina ir geografinio Lietuvos išsidėstymo supratimas. Olegas, 34 metų pašnekovas, vienas iš tų, kurie kalbėdami apie galimą Ukrainos scenarijaus pasikartojimą Baltijos šalyse, užsimina apie rusams svarbų Kaliningradą ir jame sukauptą ginkluotę, Suvalkų koridorių, rusų potencialą perimti koridoriaus kontrolę bei atplėšti Lietuvą nuo Vakarų. Vyras teigia, kad Lietuva yra strategiškai prastoje padėtyje, kad „lenktų pirštus“. Kalbėdamas apie potencialios agresijos prieš Lietuvą scenarijų, Olegas prisimena Leningrado blokadą: „Tai bus

tik laiko klausimas, kada nudvėsime iš bado. [...] Čia 300 ant 300 kilometrų, čia ne teritorija išvis. Čia nėra kur bėgti. Ir bėgti, ir net ir kariauti čia nėra prasmės. Manau, kad reikia taikytis, sėstis prie derybų stalo ir spręsti šį dalyką, o ne skatinti ir toliau pilti žibalą į ugnį.“ Olegas sako realistiškai vertinantis Lietuvos galimybes ir parengtį priešintis galimam rusų puolimui: “Jeigu jau ruoštis karui, tai reikėjo tai daryti, kaip Izraelis. Jie visko turi, labiausiai apsiginklavusi pasaulio valstybė. Nors mažytė, bet turi visko. Štai taip reikėjo ruoštis, ir tada jau loti. [...] Rusai visada buvo rusais. Ir tokiai valstybei tu niekada nepasipriešinsi. Tą reikia visiems suprasti. Tiesiog kam save stumti į kilpą?“ Šiuo atveju Lietuvos padėtis traktuojama kaip beviltiška rusų puolimo akivaizdoje dėl geografinių mastų skirtumo bei Rusijos matymo kaip nenukaunamos karinės galios.

Baime išprovokuoti agresyvią kaimynę dažnu atveju grindžiamas ir neigiamas paramos Ukrainai akcijų, tokių kaip lėšų rinkimas Bayraktar ir „Radarom“, vertinimas. Rajone liekantys asmenys linkę nedalyvauti paramos Ukrainai akcijose, jas vertindami kaip beprasmes arba net kenksmingas. Kaip ir dalis kitų pašnekovų, gyvenančių rajone, Olegas mano, kad pernelyg aktyvi parama kariaujantiems ukrainiečiams nėra paranki Lietuvos saugumui. Vyras neprisideda prie panašių akcijų ne tik dėl provokacijos potencialo, bet ir dėl empatijos rusų kariams, moralinio karo veiksmų finansavimo aspekto. Jis sako suprantantis, kad dronai nėra tik „akys danguje“: „Aš juk mačiau, kaip jie numeta granatas į apkasus. Nežinau, aš tiesiog... Norėčiau pabūti nuošalyje šia prasme. [...] Gal mane net Dievas nubaus už tai. Mes niekada nesužinosime tiesos, kas ten kaltas dėl to karo.“

Olegas gimė ir visą gyvenimą gyveno Šalčininkų rajone. Čia jis pabaigė vidurinę mokyklą, sukūrė šeimą. Šiuo metu vyras verčiasi su transportu susijusia individualia veikla. Vyras identifikuoja save kaip lenką ir sako Lenkiją mylintis, tačiau ji jam „aišku, ne tėvynė“. Lietuvą respondentas įvardija kaip „neabejotiną tėvynę“ ir sako abejojantis ar galėtų gerai jaustis kitur, gyvendamas be tėvynės. Pokalbio metu susidaro įspūdis, kad tėvynė respondentui tapati gimtajam Šalčininkų kraštui, jis sentimentaliai kalba apie miestą, kuriame gyvena, gimtajį kaimą ir jo apylinkes. Olego interviu atsiskleidžia gilus emocinis ryšys su gimtine, tačiau pastebėtina, jog šis ryšys nėra vienalytis. Šalčininkų rajoną Olegas mato kaip neišpauštantį į bendrąjį šalies kontekstą: „Na, visų pirma, mes lenkai. Mūsų čia, Lietuvoje, niekada nemėgo. [...] Netgi lentelės lenkų kalba, na, kam jos trukdo? Mes šnekame lenkiškai. Nepermokinsi mūsų, tai jau mūsų kraujyje. Taip pat kaip neišmokinsi pasvaliečio lenkų ar rusų kalbos. Na, jis lietuvis, o mes – lenkai.“ Atsiveria tėvynės ir gimtinės konfliktas, kur gimtinė – pažįstama, sava, iššaukianti šiltus jausmus, o tėvynė – tą gimtinę, o kartu ir jos gyventojus, atstumianti, susvetimėjusi ir nepriimanti.

Nepaisant savęs identifikavimo kaip lenko, Olegas didžiąją dalį laiko namie ir su pažįstamais kalba rusiškai, informacijos semiasi iš rusiškų ir lietuviškų medijų, tiesioginio ryšio su Lenkija (išskyrus trumpalaikes turistines ar darbinės keliones) nepalaiko, o politinė situacija Lenkijoje vyras

linkęs nesidomėti. Priešingai nei Viktorijos atveju, Olegas įvardija save kaip lenkų tautinės mažumos atstovą, bet, nepaisant to, kad vyras savęs neidentifikuoja kaip ruso, jo, kaip ir Viktorijos, interviu apstu rusų propagandos peršamų teiginių, tokių kaip rusų mažumos priespauda Ukrainoje ir antpuoliai prieš Rytų Ukrainos regionus, abejonės dėl to, kas pradėjo šį karą ir kas dėl jo kaltas, dvejonės dėl NATO sąjungininkių pagalbos Baltijos šalims grėsmės akivaizdoje, Rusijos kaip neabejotinos galybės vaizdinys. Pokalbio metu karas Ukrainoje kelis kartus pavadinamas „specialia karine operacija“, kas nurodo į sąmoningą ar pasąmoningą Kremliaus naratyvų atkartojimą.

Olego interviu – vienas iš sudėtingiausių, kadangi apjungia savyje iš pirmo žvilgsnio nesuderinamus dalykus: Olegas bijo karo ir jį traktuoja kaip siaubingą reiškinį, tačiau paramą kariaujančiai Ukrainai mato kaip beprasme; jam gaila rusų karių, į kurių apkasus bepiločiai numeta sprogmenis, tačiau čia pat jis kalba apie samdinius ukrainiečių apkasuose, kurie, jo nuomone, kariaudami jaučia malonumą ir pasitenkinimą, o dar ir lobsta iš jo; jis mato Rusiją kaip neabejotiną galybę, pasipriešinimas kuriai neturi prasmės ir yra nenaudingas, tuo tarpu sako, kad ukrainiečiai „šaunuoliai“ dėl to, kad taip atkakliai gina savo šalį. Šių prieštaringų teiginių sugyvenimas gali būti paaiškinamas per P. J. Conover ir S. Feldman schematinį modelį, kuriame individų politiniai įsitikinimai sudaryti iš kompleksinių schemų, peržengiančių tradicinių ideologijų ribas. Autoriai teigia, jog net ir vienu politiniu klausimu asmuo gali turėti skirtingų schemų arba jų rinkinių, o konkrečios schemas pasitelkimas gali būti paskatintas tuometinio konteksto, interviu atveju, net ir konkrečios klausimo formuluotės ir t. t.⁶⁵ Turint omenyje karo Ukrainoje temos kompleksiskumą, schemų teorija leidžia geriau suprasti prieštaringų vertinimų sugyvenimą viename žmoguje. Skirtinų schemas galimai kyla ir iš to, jog didžioji dalis informantų vartoja tiek rusišką, tiek lietuvišką informaciją, kur karo Ukrainoje perteikimas skiriasi kardinaliai.

Kiti pokalbiai, priešingai aukščiau aptartiems, atskleidžia abejingumą karo Ukrainoje temai bei sąmoningą norą nuo jos atsiriboti. Dalies informantų Rusijos karas prieš Ukrainą matomas kaip tolimas, asmenišką įtakos nedarantis, dėl to nereikšmingas: „Aš to pernelyg nesureikšminu, nes tai ne mūsų šalis.“ – Viktorija, 40 m.⁶⁶; „Ukraina manęs išvis nedomina“ – Stefanus, 60 m. „Aš pakankamai šaltai į tai reaguojau. Taip, suprantu, kad žūsta žmonės, bet nesuprantu, kodėl tokio susirūpinimo nebuvo Sirijos karu, Čečėnijos karu. [...] O čia, manau, gal ir žiauriai nuskambės, bet šis karas gavo daug dėmesio. Pernelyg daug dėmesio. Ir aš nesutinku suteikti šiai temai tiek dėmesio.“ – sako 25 metų Albertas. Iš rajono jis buvo išvykęs tik universitetinių studijų laikotarpiu ir sako jau tada pastebėjęs bendrakursių „neįprastą reakciją“ į jo kilmės vietovę. Respondentas sako

---

⁶⁵ Pamela Johnston Conover, Stanley Feldman, "How people organize the political world: A schematic model." *American Journal of Political Science* (1984), p. 100.

⁶⁶ Pažymėtina, kad anksčiau analizėje Viktorija figūruoja kaip patirianti karo baimę, nerimaujanti dėl galimybių išprovokuoti Rusiją, respondentė. Vėliau išsakoma mintis apie karą kaip tolimą ir asmeniškai nereikšmingą. Tai vėlgi nurodo į skirtingų pozicijų, schemų sugyvenimą viename asmenyje.

susidūręs su stereotipiniu mąstymu Šalčininkų rajono atžvilgiu, nenoru bendrauti su juo dėl „slaviškos kilmės“.

2022 metų vasario 24 dieną Albertas pasitiko būdamas Rusijoje. Ten jis vyko pagal studentišką mainų programą ir apie Rusijos pradėtą invaziją į Ukrainą sužinojo tarptautinių studentų bei pačių rusų apsuptyje. Jis prisimena panikos apimtus užsienio studentus, ypač emocionaliai reagavusius lenkus, dėl grįžimo į gimtinę pergyvenusius prancūzus, gėdą jautusius rusus: „Jiems buvo gėda. [...] Mano bendravimo rate tvyro jausmas, tarsi jie asmeniškai žudo.“ Pats vaikinai sako pajutęs nerimą, tačiau besistengęs mąstyti „pragmatiškai“. Po karo pradžios respondentas Rusijoje praleido dar beveik pusę metų. Kitų šalių studentai, netrukus po vasario 24 dienos, gavo laiškus su raginimu nedelsiant palikti Rusiją, kitaip jiems grėstų nuobaudos ar net pašalinimas iš aukštųjų mokyklų. Pats Albertas iš savo universiteto gavo rekomendacinio pobūdžio laišką ir nusprendė, kad vis dėlto nori pabaigti mainų programą. Didžiausią nepatogumą kėlė sankcijų apsunkinti finansų srautai – respondentas prisimena, kad dėl neveikiančių banko kortelių bijojo likti be pinigų, tačiau šią problemą išsprendė per Baltarusijoje gyvenančius artimuosius. Alberto sprendimas likti Rusijoje atskleidžia, kad šios valstybės pradėtas karas respondentui nesukėlė pasibaisėjimo Rusijos veiksmais, arba šis jausmas buvo nepakankamai stiprus, kad priverstų keisti asmeninius planus. Paklaustas, kaip rinkosi mainų programos kryptį, jis atsako: „Aš svajojau patekti į Rusiją. Man visada buvo įdomu nuvažiuoti į Rusiją, pasižiūrėti kuo rusai skiriasi nuo mūsų, rusakalbių.“

Albertas sako pagal nacionalinę tapatybę save priskirianti lietuviams, o pagal etniškumą – rusams ir lenkams. Vienas iš jo tėvų – rusas, o kitas – lenkas, gimęs Baltarusijoje. Artimoje aplinkoje jis dažniausiai kalba rusų kalba. Paklaustas, iš kur semiasi informacijos, atsako, kad naujienomis praktiškai nesidomi ir dažniausiai naujienas sužino iš pažįstamų ir straipsnių antraščių. Alberto istorija atskleidžia sąmoningą atsiribojimą nuo karo Ukrainoje, nenorą dėl geopolitinių įvykių koreguoti planus ir gyvenimo būdą bei pastangas išlikti nuošalyje. Interviu metu respondentas keletą kartų pabrėžia, kad nesidomi politiniais įvykiais ir dėl to neturi nusistovėjusios nuomonės daugeliu politinių klausimų, tame tarpe neturi ir vienareikšmės pozicijos dėl karo Ukrainoje: „Neturiu nuomonės šiuo klausimu. [...] Bet esu girdėjęs skirtingų nuomonių. Vieni sako, kad jie (red. *rusai*) tokiu būdu gina žmones, o kiti, aišku, kad jie, kaip ir tu sakai, žengia į kitą šalį ir žudo. Bet aš vertinu tai neutraliai, gal dėl to, kad tai palyginus toli. Ir tol, kol tai nedaro įtakos asmeniškai man, manęs tai neliečia.“ Toks atsiribojimas nurodo į nenorą arba negalėjimą tapatintis su kariaujančiais ir kenčiančiais ukrainiečiais. Požiūris į karą pragmatinis – kol jis neatėjo į tavo namus, galima gyventi taip, tarsi jis nevyksta.

Didžioji dauguma rajone liekančių respondentų Lietuvos paramą Ukrainai traktuoja kaip savų piliečių skriaudimą ir apleidimą. Lietuva matoma kaip ekonomiškai silpna, nepasiturinti valstybė, negalinti lygiuotis su Vakarų Europos partnerėmis. Septyni iš dešimties likusiųjų kategorijos

pašnekovų sakė vertinantys aktyvų Ukrainos palaikymą neigiamai ir visuose šiuose interviu figūravo vidinių valstybės problemų ir vidaus politikos prioretizavimo klausimas. „Mūsų valdantieji turi savais žmonėmis rūpintis, o ne svetimais. Kad savo žmonės gerai gyventų, o vėliau jau kitiems padėti. Aš suprantu, kaip padeda vokiečiai, suomia, švedai, italai, prancūzai, ten žmonės gerai gyvena, gali ir padėti. O čia mūsiškiams reikia padėti. Tu juk pati būni prie didelių parduotuvių, kur bobutės sėdi ir prašo išmaldos. Na kaip tai pavadinti? Aš esu kategoriškai prieš,“ – piktinosi 60 metų amžiau Stefanas. Vyras gimė, augo ir visą gyvenimą gyveno Šalčininkų rajone. Jis – vairuotojas, turintis vidurinį išsilavinimą. Artimoje aplinkoje jis dažniausiai kalba rusiškai, o naujienas sužino iš rusiškų arba lietuviškų televizijos kanalų.

Pasisakęs apie paramą kariaujančiai Ukrainai, vyras greitai persijungia į vidinių problemų aptarimą, kritikuodamas dabartinę ir buvusias vyriausybes, ne tik dėl priimtų sprendimų ir politikos, bet ir dėl politikų asmeninių savybių, gyvenimo būdo. Vyras šneka apie numarintą žemės ūkio sektorių, apie dėl nutrūkusių prekybinių ryšių su Baltarusija surūdijusius geležinkelio bėgius. Daugelį valdžios priimamų sprendimų, tame tarpe ir pagalbą Ukrainai, pašnekovas vertina kaip piliečių padėties apsunkinimą. Šioje vietoje aktyvi Lietuvos pozicija padedant vertybių plotmėje artimai, agresiją patiriančiai valstybei atskleidžia daugybę nuoskaudų, susijusių tiek su asmeniniu respondento gyvenimu, tiek ir su jo vidinės Lietuvos situacijos vertinimu. Piktinamasi ne pačiu pagalbą Ukrainai faktu, o įsivaizduojamu nusigrėžimu nuo Lietuvos piliečių, prioretizuojant užsienio politiką. Ne vienas respondentas, paklaustas iš kur, jo nuomone, kyla toks prioretizavimas, pasakė, kad tokiu būdu pasireiškia Lietuvos politikų noras įtikti Vakarams. Visa tai siejasi su Iveta Kešāne idėjomis apie valstybės-visuomenės ryšius. Autorė, analizuodama latvių nacionalinio identiteto ir valstybės-piliečių santykio klausimus neoliberaliame kontekste, atranda, kad piliečiai, besijaučiantys valstybės apleisti ir neprioretizuojami, mažiau linkę ja didžiutis ir su ja tapatintis⁶⁷. Savo įžvalgą ji paremia posovietinės Latvijos transformacijos periodu, kuomet neoliberali valstybės politika atrodė kuriama vadovaujantis vakarietiškais standartais ir lūkesčiais labiau, nei vidiniais iššūkiiais. Panašiai ir Šalčininkų rajono gyventojai paramą kariaujančiai Ukrainai vertina kaip tarptautinių įsipareigojimų prioretizavimą, apleidžiant vidinius šalies poreikius ir piliečių gerovę. Šis apleistumo ir neteisybės jausmas, anot Kešāne, stumia piliečius ir valstybę į susvetimėjimo liūną.

Stefanas nevertina karo Lietuvoje scenarijaus kaip tikėtino: „Niekas mūsų Lietuvos nesiruošia pulti. Čia visiškas absurdas. Baltarusiai – tai mes su jais draugaujame, su normaliais žmonėmis. Mes juk kaip broliai gyvename.“ Dėl pozityvaus Rytų kaimynių vertinimo, vyras nemato prasmės didinti Lietuvos gynybos finansavimą, šiuos ketinimus taip pat vertina negatyviai ir baiminasi, kad tai taps

---

⁶⁷ Iveta Kešāne, "National Pride and the Insecure Social Bond between People and the State: The Socio-emotional Context of National Identity in Post-Soviet Neoliberal Latvia." *Nationalities Papers* (2023), p. 16.

papildoma mokesčine našta piliečiams: „O mokesčius kam uždės? Žmonėms. Ir vėlgi, niekas nežiūri to žmogaus, nesidomi, kaip jis gyvena.“ Šis pamąstymas būdingas ir kitiems Stefano grupės respondentams. Lietuvos gynyba nematoma kaip prioritetinga sritis net kai, priešingai Stefano atvejui, baiminamasi Ukrainos scenarijaus pasikartojimo Lietuvoje ir jis vertinamas kaip tikėtinas. Karas Ukrainoje eilinį kartą į paviršių iškelia pasitikėjimo valdžia ir institucijomis klausimą, tiek nacionaliniu, tiek ir platesniu, europiniu bei transatlantiniu, lygmeniu. Likusių respondentų tarpe vyrauja nepasitikėjimas valdančiais, abejonės dėl jų kompetencijų ir priimamų sprendimų, gajus įsitikinimas, kad politikams nerūpi eiliniai šalies gyventojai, kad iš jų bandoma pasipelninti. Agresijos iš Rytų tikimybė traktuojama kaip priedanga siekiant primesti piliečiams naujus arba didesnius mokesčius: „Galimai šio žemėlapio⁶⁸ niekas ir nekūrė, jie patys jį nubraižė, kad įbaugintų žmones. Tam, kad jie patys neštų pinigus, supranti?“ – Olegas, 34 metai.

Tokia pozicija sietina su keliais faktoriais: visų pirma, ji gali nurodyti į nestabilią finansinę rajono gyventojų padėtį ir socialinę atskirtį, lyginant Šalčininkų rajoną su kitomis Lietuvos vietovėmis. Pagal Vilniaus politikos analizės instituto apskaičiuotą savivaldybių ekonomikos gyvybingumo indeksą, Šalčininkų rajono savivaldybė užima 55-57 vietą iš 60. Urbanizuotų savivaldybių kategorijoje ji užima paskutinę – devintą vietą, o Širvintų rajono savivaldybė, užimanti aštuntą vietą, lenkia Šalčininkų rajono rezultatą dvigubai⁶⁹, kas parodo smarkų rajono ekonominį atsilikimą. Susidūrimas su sunkumais bandant patenkinti bazinius poreikius verčia Šalčininkų rajono gyventojus neigiamai vertinti valstybės investicijas į saugumą, kuomet grėsmė jų suprantama tik kaip teorinė. Šį teiginį pagrindžia ir ankstesni tyrimai, nurodantys į egzistuojančią ekonominės gerovės augimo ir didesnio palaikymo gynybos išlaidoms koreliaciją⁷⁰. Antra, gynybos biudžeto didinimo neigiamas vertinimas galimai parodo, jog Rusija pašnekovų nevertinama kaip egzistencinė grėsmė. Dažnas informantas, tame tarpe ir Stefanus, įsitikinęs, kad šalis, labiausiai išlošianti iš šio karo – JAV.

Stefanus identifikuoja save kaip lenką, tačiau pabrėžia, kad tautybė nėra svarbi jo identiteto dalis. Svarbesnis jam yra ryšys su tėviške: „Esu ne šalies, o šios vietovės, kurioje gyvenu, patriotas.“ Lenkija vyrui – užsienio valstybė, su kuria jo nesieja artimi ryšiai, išskyrus kelis giminaičius. Apie lenkų vykdomą užsienio politiką vyras sužino žiūrėdamas lietuviškas arba rusiškas televizijos žinias. Kaip ir aukščiau pristatytais atvejais, Stefanus atkartoja Kremliaus skleidžiamus naratyvus, susijusius su karu. Vyras tiki, jog Rusijos invazija susijusi su siekiu apsaugoti Ukrainoje priespaudą patiriančią rusų mažumą: „Aš juk sekiau įvykius Donbase, kaip jie tyčiojosi, ir kaip Odesoje gyvus

---

⁶⁸ Respondentas pasakojo apie per TV3 žinias parodytą rusų žemėlapi, kuriame vaizduojamos galimos Baltijos šalių puolimo trajektorijos.

⁶⁹ Vilniaus politikos analizės institutas, „2022 m. savivaldybių gerovės indeksas“, 2022, žiūrėta 2024.04.27, https://vilniusinstitute.lt/wp-content/uploads/2022/12/Indeksas_2022.pdf.

⁷⁰ Erik M. Fay, "Individual and contextual influences on public support for military spending in NATO." *Defence and Peace Economics* 31, no. 7 (2020), p. 775.

žmones degino. Na kiek tą buvo galima kentėti? Kažką reikėjo daryti. [...] Kas dabar būtų, jei (red. *lietuviai*) pasakytų, kad čia (red. *Šalčininkų rajone*) dauguma lenkų gyvena, galima jiems vožti. Kaip čia būtų? Lenkai irgi netylėtų, o pasielgtų taip pat, kaip rusai pasielgė.“ Nepaisant vertinimo, kad karą Ukrainoje rusai pradėjo paskatinti vertybinių savo diasporos apsaugos motyvų, paklaustas, kodėl nemano, kad Rusija pultų Lietuvą, pašnekovas savo nuomonę argumentuoja ne iš vertybinės (pavyzdžiui, kad Lietuvoje rusų mažuma nepatiria priespaudos), o iš ryškiai pragmatinės perspektyvos: neva, Lietuvoje nėra tokių derlingų žemių, kaip Ukrainoje, be to, Lietuvos teritorija yra nereikšminga, todėl Rusija neturi čia interesų.

Agresijos Lietuvos atžvilgiu kaip galimos netraktuoja ir Zbignevas, tačiau jo atvejis išsiskiria iš bendro liekančiųjų rajone konteksto. Jei daugeliu atveju manoma, kad karo akivaizdoje Lietuva nesulauks paramos iš Vakarų sąjungininkių, abejojama NATO aljanso vienybe, Baltijos valstybės traktuojamos kaip savotiška buferio zona Vakarams, tai 61 metų Zbignevas savo ruožtu išreiškia didelį pasitikėjimą vakarietiškoms institucijomis, Lietuvos priklausymą ES įvardindamas kaip „pasiekimą“. Zbignevas sako stipriai abejojantis Ukrainos scenarijaus galimybe tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje, kadangi šias šalis jis laiko labiau „sėkmingomis“ (rus. «*состоявшиеся*») visuomenėmis: „Vis dėlto mes gyvename Europos Sąjungoje. Gal pas mus ne taip, kaip Vakarų Europoje, bet, sakykime, jau turime nusistovėjusį naują gyvenimo būdą.“

Vyras – aukštąjį išsilavinimą turintis valstybinės įstaigos darbuotojas, nuo gimimo gyvenantis rajone. Jis sako nesidomintis rusų naujienomis ir pabrėžia, kad Lietuva iš esmės skiriasi nuo savo Rytų kaimynių, tiek ekonominiu modeliu, tiek „mentaliu požiūriu“. Jis pastebi, kad Lietuvoje, priešingai nei Rusijoje ar Baltarusijoje, asmeniui garantuojamos teisės ir laisvės ir kad mūsų skirtumai susiklostė istoriškai. Zbignevas – vienas iš nedaugelio šio tyrimo respondentų, naudojančių lenkiškas medijas, aktyviai besidominčių Lenkijos vidaus ir užsienio politika ir galėjęs plačiau pakomentuoti su Lenkija susijusius klausimus. Pats vyras identifikuoja save kaip Lietuvos Respublikos pilietį iš nacionalinės perspektyvos bei kaip lenką iš etninės perspektyvos. Nepaisant paties respondento pabrėžiamo savo lenkiškumo, lenkiškų informacijos šaltinių naudojimo bei ryškios proeuropietiškos pozicijos, paklaustas apie karą Ukrainoje, vienareikšmės pozicijos neįvardija. Minima, kad su grūdais susijęs lenkų-ukrainiečių konfliktas buvo „Lenkijos valdančiųjų klaida“, kurią sudėtinga suprasti, jei nesi įsigilinęs į lenkišką kontekstą, tačiau čia pat nepalaikoma karinės paramos Ukrainai dėl „pacifistinių pažiūrų“, pasisakoma už „diplomatines priemones“ ir „nesiimama aiškintis, kas pirmas pradėjo“.

Kai kuriuose pokalbiuose su vietiniais Šalčininkų rajono gyventojais ryškėja ukrainiečių, gyvenančių Lietuvoje, skirstymas į „tikrus“ ir „netikrus“ karo pabėgėlius. Į šias kategorijas ukrainiečiai skirstomi pagal jų elgesį viešojoje erdvėje ir pagal materialinę padėtį (kuo finansinė padėtis sudėtingesnė, tuo didesnė tikimybė, kad asmuo bus traktuojamas kaip „tikrasis“ pabėgėlis):

„Jis (red. *pabėgelis*) su sena mašina buvo, be telefono, be interneto. Su moskvičiu, ar kažkas panašaus. Na, gaila žmogaus. [...] Jis bėgo nuo karo ar nuo mobilizacijos, nežinau. Bet tikrai, ukrainietis ir 100% su sena mašina. O šiaip, aš esu sutikęs daug kietų vyrų iš Ukrainos, su kietomis mašinomis, pas mus čia tokių niekas sau leisti negali. Kas jie ir ką daro aš neįsivaizduoju, bet tokių man negaila, nes jie labai įžūlūs.“ – Olegas, 34 m.

Paklausta apie jos patirtis, Emilija sako, jog jai teko susidurti su ukrainiečių „*à la pabėgėliais*“, parodo kabučių gestą pirštais ir patikslina, kad negali jų vadinti pabėgėliais. 34 metų moteris pasidalina įspūdžiais, kuomet vienoje iš valstybinių institucijų ji sutiko ukrainiečių sutuoktinių porą, anot jos, besielgusią arogantiškai, reikalavusią paslaugų ir teigiančią, kad „jiems privalo padėti, juk jie pabėgėliai“: „Pabėgėliais aš laikau žmones, kurie tikrai bėga nuo karo. Mano atveju kalbame apie žmones, kuriems tai buvo proga išvykti ieškoti geresnio gyvenimo. Tie žmonės, kuriuos man teko sutikti ir pamatyti, kaip jie elgiasi, jie bėgo ne nuo karo, o tiesiog iš tos šalies.“ Emilija patikslina, kad rajone būta ir kitokių, „tikrųjų“ pabėgėlių: „Na ten tikrai žmonėms buvo sunku, jie nieko neturėjo. Nuo avalynės iki būsto, juos kurį laiką rėmė savivaldybė. Na taip, čia – pabėgėliai.“ Taigi pabėgėlio statusas dalies informantų įsivaizdavime tiesiogiai koreliuoja su materialine žmogaus padėtimi. Jeigu atvykusio ukrainiečio finansinė padėtis prasta – tuomet pagalba jam pateisinama, priešingu atveju – ne, kas nurodo į po karo pradžios rajone išryškėjusį socialinio teisingumo troškimą ir jausmą, kad valstybė nepakankamai rūpinasi savo pačios piliečiais. Emilija, kaip ir daugelis jos kategorijos pašnekovų, mano, kad vietoj paramos Ukrainai, valstybė galėtų tinkamai pasirūpinti savo gyventojų gerove. Ji sako asmeniškai, kaip mažojo verslo atstovė, jaučianti didelį valdančiųjų spaudimą, mokestinę naštą ir matanti daug Lietuvos žmonių, gyvenančių žemiau skurdo ribos.

Emilija – aukštąjį išsilavinimą turinti verslininkė. Ji gimė ir visada gyveno viename iš rajono miestelių. Ji identifikuoja save kaip lenkę, tačiau, sako, kad jei rytoj leistų rinktis tautybę, ji būtų rusė: „Turiu tokį jausmą, aš mėgtu rusus. Mėgstu viską, kas su jais susiję, man graži jų kalba. Bendrai, esu kažkaip labiau rusakalbė, labiau prie rusų, negu prie lenkų, nes su Lenkija manęs niekas nesieja, išvis niekas.“ Šeimoje ir artimųjų rate moteris pratusi kalbėti rusiškai. Informacijos ji semiasi tiek iš lietuviškų, tiek iš rusiškų medijų. Net ir 2022 metų vasario 24 d., per lietuvišką televiziją išgirdusi žinią apie rusų invaziją į Ukrainą, sako, persijungusi kanalą į rusišką, kur „viskas buvo pateikiama priešingai“. Egzistavimas rusiškoje informacinėje erdvėje galimai daro įtaką ir tam, kaip ji mato pabėgėlius – jie matomi kaip įžūlūs, reikalaujantys, nedėkingi ir agresyvūs. Emilija mano, kad Lenkijos pozicija ukrainiečių atžvilgiu stipriai pasikeitė pastaruosiu metu ir ukrainiečių tariamą įžūlumą ji mato kaip vieną pagrindinių to priežasčių. Pagrįsdama savo nuostatą, ji pasakoja istoriją, kuomet Lenkijoje ukrainiečiai sumušė lenką už tai, kad jis atsisakė sakyti „Slava Ukraini“. Pats iš savęs teiginys apie silpnėjančią Lenkijos visuomenės paramą Ukrainai nėra klaidingas, patvirtinimą

jam galima rasti apklausų duomenyse⁷¹, tačiau jo pagrindimas paremtas klaidinančia istorija, kuri neįvyko⁷².

Rusijos medijų skleidžiamus naratyvus rajono gyventojai pritaiko savo asmeniniams patyrimams, tą parodo ne tik Emilijos, bet ir Renatos atvejis: 51 metų respondentė sako nesiimanti sprendži, kas atsakingas už karą Ukrainoje, tačiau papasakoja, kaip prieš penkerius metus atostogaudama Odesoje išgirdo vietinę kalbančią apie vis tebesitęsiantį karą Ukrainos Rytuose ir vis žūstančius žmones. Paklausta, ar suprato, kas tuos žmones žudo, atsako: „Na, kaip ir, nežinau, galbūt kalba ėjo apie nacionalistus, tuos *banderovcus* taip vadinamus.“

Moteris – aukštąjį išsilavinimą turinti valstybinės įstaigos darbuotoja. Renata identifikuoja save kaip lietuvę ir vienintelė iš likusių rajone respondentų dažniausiai savo aplinkoje kalba lietuvių kalba. Nepaisant to, ji pastebi visuomenėje atsiradusią įtampą, susijusią su tautybės klausimu ir vadina tai žmonių kiršinimu iš valdančiųjų pusės. Renata sako, kad iki karo žmonės nesusimąstydavo dėl aplinkinių tautybės, o dabartinė Lietuvos politika stumia visuomenę į situaciją, kada žmonės bus vertinami būtent pagal tautybę. Ji teigia naujienas sužinanti iš lietuviškų naujienų portalų, tačiau pastaruoju metu stengiasi domėtis jomis kuo mažiau, kadangi jose dominuoja neigiamos žinios. Mini, kad anksčiau jai su šeima patiko žiūrėti Putino naujametinius sveikinimus, tačiau po karo pradžios to nebedaranti ir pakeitusi nuomonę apie šią asmenybę, nes „visada konflikte kaltos dvi pusės“.

Kartu su aukščiau įvardintomis temomis, pokalbiuose dažnai figūravo Ukrainos vidaus situacijos ir jos valdančiųjų kompetentingumo tema. Dažnas informantas kalbėjo apie Volodymyro Zelenskio asmenį iš neigiamos perspektyvos, referuodamas į jo praeities karjerą pramogų versle, vadindamas jį komiku, pašiepdamas jo kalbėseną ir laikyseną viešojoje erdvėje, abejodamas jo savarankiškumu: „O dabar tas klounas atėjęs, jis juk netgi ne politikas. Kas jam pasakyta, tą jis ir darys,“ – Stefanas, 60 m. „Man atrodo, jis nemoka bendrauti kaip prezidentas, nemoka šnekėti, nemoka klausytis, jis moka tik prašyti,“ – Emilija, 34 m.

Žvelgiant į respondentų atsakymus iš R. Brubaker triadinio ryšio modelio perspektyvos, pastebima, jog retas respondentas išlaiko ryšį su Lenkija, nors dauguma jų ir identifikuoja save kaip etninius lenkus. Didžioji dauguma kalbintų Šalčininkų rajono gyventojų nesidomi Lenkijos politinėmis aktualijomis, nenaudoja lenkiškų informacijos šaltinių – vietoj jų pasitelkia lietuviškus ir rusiškus, bei kasdienei komunikacijai mieliau renkasi rusų, nei lenkų kalbą. Visa tai, pagal

---

⁷¹ Felix Krawatzek, Piotr Goldstein, “Ukraine war: what young Poles think about their nation’s role – here’s what our survey show”, the Conversation, 2023, žiūrėta 2024.04.22, <https://theconversation.com/ukraine-war-what-young-oles-think-about-their-nations-role-heres-what-our-survey-shows-209927>.

⁷² Lenkijos policijos atstovai, komentuodami įvykį, teigė, jog Ukrainos piliečių į konfliktą įsivėlusiujų tarpe neaptiko, plačiau: <https://www.delfi.lt/news/melo-detektorius/melas/ar-ukrainieciu-pabegeliai-sumuse-lenkus-todel-kad-sie-atsisake-susukti-slove-ukrainai-94602341>.

Brubaker triadinio ryšio modelį, atitolina juos nuo „išorinės tėvynės“ – Lenkijos. Dažnu atveju Lenkija matoma kaip eilinė užsienio valstybė, tačiau dauguma vis dėlto pripažįsta ją kaip rajonui svarbų ekonominį veiksnį: dažniausiai kalbama apie Lenkijos skiriamą paramą mokykloms ir šeimoms, tačiau retai užsimenama apie kultūrinę lenkiškumo svarbą rajonui.

Kai kurių vietinių gyventojų išreiškiamas stiprus ryšys su Rusija, kuomet kalbama apie priklausymą rusų mažumai dėl dažniausiai vartojamos kalbos ir prijautimo rusų kultūrai. Tai leidžia manyti, jog šių respondentų atveju Rusija savotiškai išstumia Lenkiją ir gali būti traktuojama kaip išorinė tėvynė. Šią galimybę sustiprina ir respondentų atkartojami rusiškos propagandos naratyvai, pvz. naratyvai apie Rusiją ir Baltarusiją kaip „draugiškas“, „broliškas“ šalis, „lojančias“ Baltijos valstybes, Krymą ir kitas Ukrainos žemes kaip „Rusijai priklausančias“, nekompetentingus Ukrainos valdančiuosius, kurie „patys kalti“ dėl šiandienos karo Ukrainoje.

Vis dėlto stipriausias ryšys Šalčininkų rajono gyventojus sieja būtent su Lietuva, nors ji dažnu atveju ir matoma kaip savo žmones apleidusi, susvetimėjusi. Pasakojimuose dažnai sutinkamos prieštaringos, toje pačioje grupėje ar net viename asmenyje sugyvenančios nuostatos. Atrandamas daugiasluoksniškumas ir prieštaringumas nurodo į kompleksinę situaciją tiriamajame lauke, kuri neturėtų būti supaprastinama, visus rajono gyventojus vertinant per vyraujančią vienalyčio regiono prizmę.

Atkreipiamas dėmesys, jog liekančių rajone informantų politinės nuostatos išlieka panašios nepriklausomai nuo amžiaus kategorijos, išsilavinimo ar profesinės srities. Taip pat dauguma jų mini ne tik rusiškas, bet ir lietuviškas medijas kaip pagrindinius savo informacijos šaltinius. Tai leidžia teigti, jog rajono gyventojų politinėms nuostatomis ir karo Ukrainoje vertinimui įtakos turi ne tik rusiška propaganda, bet ir pati rajono aplinka, kurioje jie praleidžia daugiausiai laiko ir kurioje dažnu atveju susiduria su pozicija, priešinga Lietuvos oficialiai, taip pat sudėtinga ekonominė situacija rajone. Šios įžvalgos neleidžia teigti, jog viešojoje erdvėje egzistuojančios baimės dėl šio krašto gyventojų palankumo Rusijai neturi pagrindo, tačiau situacija neturėtų būti supaprastinama, o veikiau tirama toliau, siekiant nustatyti šio reiškinio priežastis ir galimus sprendimo būdus.

3. 2. Išvykę iš rajono

Tyrimo metuose kalbinti penki asmenys, kilę iš Šalčininkų rajono, tačiau Vilniuje praleidžiantys didžiąją dalį savo laiko. Visi jie dirba ir/ar studijuoja sostinėje, dalis yra įsigiję čia nekilnojamo turto, dėl to buvo priskirti „išvykusių iš rajono“ informantų kategorijai. Tačiau pabrėžtina, jog šis darbo autorės taikytas skirstymas neretai neatitinka subjektyvių informantų pojūčių: visi penki pašnekovai akcentuoja savo gilų ir stiprų ryšį su gimtuoju kraštu, palaiko bendravimą su ten likusiomis giminėmis ir draugais, bent kartą per savaitę vyksta į Šalčininkų rajoną.

Dažnas paklaustas, kada išvyko iš gimtojo miesto atsako, kad negali teigti išvykęs „iki galo“, dalis vis dar yra deklaravusi gyvenamąją vietą rajone ir negali atsakyti, kokios vietovės gyventojais jaučiasi labiau – Vilniaus miesto ar Šalčininkų rajono.

Kaip ir rajone liekančių informantų atveju, išvykusius iš rajono Rusijos karas prieš Ukrainą visų pirma paveikė emociškai. Pagrindinės respondentų įvardijamos emocijos – baimė, neužtikrintumas, nežinomybė. Kaip ir likę rajone, išvykę asmenys bijo karo. Tačiau pabrėžtina, kad šios kategorijos pokalbiuose, priešingai nei rajone liekančių asmenų interviu, jaučiama ne tik personalizuota baimė, o kartu su ja iškyla ir kolektyvinė egzistencinė baimė, kuri, tam tikrais atvejais, verčia informantus imtis veiksmų čia ir dabar.

Paklaustas, ar nebaisu vykti prie fronto linijos, Tomas nusijuokia: „Vienareikšmiškai baisu, tik *su laiku* prie to pripranti.“ Tomui 26 metai, jis gimė ir augo viename iš Šalčininkų rajono miestelių, o sulaukęs 18 išvyko į Vilnių studijuoti universitete. Nors didžiąją dalį laiko jis praleidžia Vilniuje, čia vykdo savo verslą, su rajonu jį sieja glaudus ryšys, kaip mini pats pašnekovas, jis negali teigti, jog „išvažiavo iki galo“. Kaip ir kiti respondentai, kalbėdamas apie emocijas, apėmusias sužinojus apie Rusijos pradėtą karą prieš Ukrainą, Tomas įvardija baimę, nerimą, pasimetimą. Kaip ir dauguma tyrimo dalyvių, vaikas sako, kad jam buvo sunku įsivaizduoti tokio masto kinetinį karą šiuolaikiniame pasaulyje: „tai buvo nerealu tame pasaulyje, kuriame gyvenome prieš vasario 24 dieną, nes tai visiškai nelogiška“. Nors sekė Krymo aneksiją 2014 metais ir jau tada jautėsi sukrestas dėl karinių veiksmų ir galėjęs logiškai išmąstyti, kad šie įvykiai gali turėti platesnio masto tęsinį, vis tiek nenorėjo prisileisti minties apie tai, kad tokia invazija, kokia įvyko 2022 m. vasarį, yra įmanoma. Interviu atsiskleidžia dviejų gyvenimų naratyvas – gyvenimas iki Rusijos invazijos į Ukrainą 2022 metų vasario 24 dienos ir gyvenimas po jo. Toks naratyvas, kaip bus atskleista vėliau, dažniausiai pastebimas ukrainiečių interviu, kuomet karas turėjo tiesioginės stiprios įtakos asmeniniam žmogaus gyvenimui.

Keturi iš penkių iš rajono išvažiavusių pašnekovų teigė dalyvavę ir/arba dalyvaujantys Ukrainos palaikymo akcijose, tačiau Tomo istorija išsiskiria: nuo pat karo pradžios, jis ne tik aktyviai dalyvauja Ukrainą remiančio fondo veikloje, aukoja pinigus ir daiktus, bet ir pats vyksta į įvykių epicentrą. Iki interviu ėmimo dienos vaikas buvo vykęs į kariaujančią Ukrainą keturis kartus, aplankė Kyjivo, Černihivo, Chersono miestus. Pastarajame jam teko lankytis būtent tomis dienomis, kuomet Rusija smogė Kachovkos hidroelektrinei. Pagrindinis šių kelionių tikslas – humanitarinės pagalbos, automobilių ir kitos technikos vežimas, tačiau Tomas pabrėžė ir moralinio aspekto svarbą: anot pašnekovo, Ukrainos žmonėms, tiek civiliams, tiek kariams, moralinis palaikymas yra svarbesnis už fizines šio palaikymo apraiškas, ir dėl to jis mato prasmę vykti į Ukrainą, o ne tik aukoti. Tomas identifikuoja save kaip lenką, turintį Lietuvos pilietybę. Vaikino su Ukraina nesieja kraujo ryšiai, joje neturi artimų draugų, tačiau Ukrainos rėmime, tiek individo, tiek valstybės mastu,

jis mato Lietuvos kaip valstybės egzistencijos ir saugumo klausimą: „Iš tikrųjų, jeigu pralaimės Ukraina, tai kitu taikiniu galime tapti mes. Ne Vokietija, tikrai ne JAV, ir ne kitos valstybės, o mes - Baltijos šalys, ir tuo pačiu Lenkija. [...] Nes Ukrainos pralaimėtas karas yra mūsų karo pradžia.“ Tomui svarbus ne tik kovojančios Ukrainos rėmimas, bet ir savo šalies gynybos resursai ir krašto apsaugos finansavimo klausimai, kadangi jis, kaip ir dauguma išvykusių mano, kad Rusijos karinė agresija galima ir Lietuvos atžvilgiu. Susidaro įspūdis, kad Tomo patiriama baimė peržengia fizinio nesaugumo ribas ir pereina į egzistencinę plotmę, kur iškyla valstybės galimybių apsaugoti savo suverenumą ir egzistavimą klausimas. Šis atvejis atvaizduoja M. Laszczkowski ir M. Reeves afektyvios valstybės idėją, kuomet valstybė individui iššaukia stiprias, veiksmui mobilizuojančias emocijas, tame tarpe ir egzistencinės grėsmės jausmą⁷³, kuris verčia solidarizuotis su ukrainiečiais ir prisidėti prie jų kovos.

Artimoje aplinkoje Tomas šneka lietuvių arba lenkų kalbomis, informacijos semiasi iš skirtingų lietuviškų ir tarptautinių šaltinių. Rusiškų naujienų jis neseka ir laiko jas propaganda, stipriai veikiančia jo gimtąjį kraštą. Anot pašnekovo, Šalčininkų rajono gyventojų pasidavimas propagandai yra „mentaliteto ir išsilavinimo klausimas“. Priešingai nei didelė dalis rajone likusių respondentų, Tomas neturi abejonių dėl karą Ukrainoje lėmusių veiksnių: pagrindine priežastimi jis vadina „Rusijos imperialistinę politiką“, istorinį norą turėti Ukrainą savo sudėtyje bei geopolitines pastangas išsaugoti kuo didesnę sausumos buferio zoną. Vaikinas sako išlaikantis ryšį su Lenkija, besidomintis jos istorija, politinėmis aktualijomis.

Kaip jau buvo pastebėta rajone liekančiųjų tarpe, karas išryškina rajone egzistuojančias takoskyras tarp pilietišκών ir valstybei abejingų gyventojų, tarp palaikančių Rusijos karinę agresiją ir ją smerkiančių, kas verčia rajono gyventojus vengti politinių temų. Agnė, 26 metų psichologė su aukštuoju išsilavinimu, teigia, kad pirmieji karo mėnesiai privertė iš naujo pažvelgti į savo bendravimo ratą; dalis pažįstamų teigė, jog išvažiuotų iš Lietuvos vos tik prasidėjus invazijai, kai kurie atvirai pasisakė palaikantys Rusiją jos kare prieš Ukrainą: „Aš nesupratau, kaip esant sveiko proto galima palaikyti šį žmogų, kuris tiesiog žengė į kitą valstybę. Tai ne Ukraina puolė. Net aklam aišku, kad karas vyksta ne Rusijos, o Ukrainos teritorijoje ir dėl to aišku, kas ką pradėjo. Pasirodo, ne visiems.“ Šie patyrimai verčia respondentę kvestionuoti bendrapiliečių ryžtą ginti tėvynę Rusijos agresijos atveju, ką ji traktuoja kaip įmanomą scenarijų. Ryškėjančios takoskyros ir Agnės abejonės dėl bendrapiliečių siekio saugoti šalį atspindi C. Fiedler išvadas apie karo įtaką socialiniams ryšiams: prieštaraudama ankstesniam akademiniam optimizmui dėl pozityvios ginkluotų konfliktų įtakos

---

⁷³ Laszczkowski, Mateusz, and Madeleine Reeves, eds. *Affective states: entanglements, suspensions, suspicions*. Vol. 5. Berghahn Books, 2017, p. 2.

socialinei sanglaudai, Fiedler teigia, jog karas kenkia tiek politiniam, tiek socialiniam pasitikėjimui bei apsunkina tarpgrupinį bendradarbiavimą⁷⁴.

Kaip ir daugumai kitų pašnekovų, mintys apie karą sukelia baimės ir nežinomybės, jausmus, o Šalčininkų rajono geografinė padėtis įvardijama kaip faktorius, stiprinantis nerimą: „[...] tu supranti, kad gyveni šalies-agresorės, Baltarusijos kaimynystėje. Ypatingai, kai gyveni Šalčininkų rajone, tu supranti, kad jei kas nutiktų, tu esi pirmasis taikinys. Pradedi galvoti apie šeimą, bijoti dėl jų.“ Tačiau viena iš Agnės patiriamų emocijų išskiria jos interviu iš kitų – ji vienintelė iš penkiolikos likusių ir išvykusių rajono gyventojų aiškiai artikuliuoja patiriamą pyktį. Prasidėjus invazijai, ji tikėjo, kad Rusijos kariai galėjo nežinoti, kur ir dėl ko vyksta, tačiau teigė kardinaliai pakeitusi poziciją, kuomet minėto protesto ir pasipriešinimo iš rusų sulaukta nebuvo: „Kai pamačiau rusiškuose tinklapiuose, kad patys rusai skelbia, neva „jūs nežinote savo vietos“, „čia ne jūsų, čia mūsų šalis“, mane apėmė toks pyktis... Aš nesu piktas žmogus, bet viduje iškilo toks dalykas: „Ukrainiečiai, pirmyn, tiesiog kirskit juos visus (rus. *валите их всех*), jūs – vienintelė viltis, nes jei jūs pasiduosite...“ Kaip ir Tomas, Agnė traktuoja karą Ukrainoje kaip savotišką Lietuvos saugiklį, kuris trukdo Rusijai žengti toliau į Europą, ir dėl to mato prasmę palaikyti Ukrainą asmeniškai ir palaiko Lietuvos oficialią politiką Ukrainos klausimu. Taigi Agnė, kaip ir Tomas, Ukrainoje vykstančiame kare įžvelgia egzistencinę grėsmę ir savo šaliai – Lietuvai. Šią grėsmę didele dalimi mergina sieja su sovietine patirtimi, Rusijos noru atkurti savo sovietų sąjungos laikų galybę ir teritoriją, kas savotiškai atkartoja tai, apie ką kalba Dace Dzenovska: ji tiria egzistencinės latvių tautos baimės jausmą, kurią sukelia istorinė patirtis ir suagresyvėjusi Kremliaus retoriką dėl rusų diasporos⁷⁵. Natūralu, kad karo Ukrainoje akivaizdoje ši baimė tik sustiprėja ne tik Latvijoje, bet ir visose Baltijos šalyse, patyrusiose sovietinę okupaciją. Grėsmė vėl patirti nelaisvę ir nebeegzistuoti kaip valstybei verčia solidarizuotis su ukrainiečiais ir padėti jiems kariauti prieš bendrą priešą.

Be valstybinės egzistencinės perspektyvos, pokalbyje su Agne ryški ir asmeninė perspektyva: palaikyti Ukrainą skatina ne tik Rusijos agresijos baimė, bet ir ryškus empatijos ir tapatinimosi su ukrainiečiais jausmas. Daug kalbama apie norą padėti su karo baisumais susiduriantiems žmonėms ir tikėjimąsi, jog, esant būtinybei, ir Lietuvai būtų iš kur sulaukti pagalbos. Agnė, nors neįvardija rusiško imperializmo taip artikuliuotai, kaip Tomas, tačiau, kaip ir jis, nekelia klausimų dėl to, kas šiame kare yra agresorius. Ji įvardija Rusiją kaip „arogantišką valstybę, vis dar gyvenančią sovietmečiu“ ir invaziją į Ukrainą mato kaip siekį prievarta nugręžti Ukrainą nuo Vakarų.

---

⁷⁴ Fiedler, Charlotte. "What Do We Know about How Armed Conflict Affects Social Cohesion? A Review of the Empirical Literature." *International Studies Review* 25, no. 3 (2023), p. 29.

⁷⁵ Dace Dzenovska, "Existential Sovereignty: Latvian People, Their State, and the Problem of Mobility". *The Everyday Lives of Sovereignty: Political Imagination beyond the State*, sud. Rebecca Bryant, Madeleine Reeves, Ithaca, NY: Cornell University Press, 2021, p. 155.

Kaip ir Tomas, Agnė išvyko į Vilnių sulaukusi pilnametystės, tačiau iki šiol išlaiko glaudų ryšį su gimtuoju miestu, bent kartą per savaitę sugrįžta į jį. Tiek darbe, tiek artimojoje aplinkoje ji kalba trimis skirtingomis kalbomis: lietuvių, rusų ir lenkų; tomis pačiomis kalbomis semiasi informacijos iš skirtingų šaltinių. Priešingai nei Tomas, Agnė nevengia propagandinių rusiškų medijų, tokių kaip „RIA Novosti“, tačiau tuo pat metu seka ir ukrainiečių žiniasklaidą. Pabrėžtina, kad prasidėjus karui, Agnės artimoji aplinka buvo stipriai angažuota ir aktyviai rėmė Ukrainą, tačiau ji asmeniškai nemano, kad tai buvo pagrindinis veiksnys, lėmęs jos proukrainietišką poziciją.

Priešingai nei rajone likę respondentai, dauguma išvykusiųjų Volodymyrą Zelenskį vertina teigiamai. Agnė teigia mananti, kad Kremlius, puldamas Ukrainą, nuvertino Ukrainos prezidento Volodymyro Zelenskio asmenines savybes ir politinį svorį: „Visi vadino jį klounu. Neįvertino, kad šis „klounas“ bus tas, kuris nepaliks savo šalies, ir eis kartu su žmonėmis. [...] Aš didžiuojuosi šiuo žmogumi. Jis man – šių laikų herojus.“

Rusijos agresija prieš Ukrainą ir galimas Ukrainos scenarijaus pasikartojimas Lietuvoje dalį rajono gyventojų skatina apibrėžti savo asmeninį santykį su valstybe. 36 metų Andrejus teigia, kad nors ir yra „pacifistas“, bet „už tėvynę eitų iki galo“. Kaimynystėje vykstančio karo akivaizdoje, vyras prisiima atsakomybę už tėvynę ir sustiprina vertybinę poziciją dėl jos nedalomumo: „[...] mano manymu, gyvendamas Lietuvoje neturi teisės nelaikyti savęs lietuviu, tegul ne dėl kraujo, o bendrai. Tokia mano nuomonė.“ Atsiskleidžia pilietinio, t. y. pasirenkamo, o ne įgimto ryšio su valstybe svarba ir noras būti šios valstybės dalimi, priklausyti jos visuomenei ir, mainais už jos suteikiamas gėrybes, prisiimti ir suponuojamas pilietines pareigas. Vilniuje vyras gyvena jau penkerius metus. Jo tėvai – baltarusių ir lenkų kilmės, tačiau pats Andrejus identifikuoja save „kaip parašyta pase – Lietuvos Respublikos pilietis“. Andrejaus išsilavinimas – vidurinis. Interviu metu jis ieškosi darbo. Artimojoje aplinkoje jis kalba lietuvių ir rusų kalbomis, o naujienų linkęs ieškoti lietuviškose arba tarptautinėse medijose.

Kaip ir Agnei, Andrejui prisidėti prie pagalbos ukrainiečiams – žmogiškumo apraiška, paskatinta empatijos jausmo: „Mes (red. *su žmona*) karo nepalaikome, aš esu prieš tai, kad žūtų paprasti žmonės, kategoriškai prieš. [...] Kai žūsta paprasti žmonės, vaikai, moterys, ir tie patys vyrai, kurie nieko bendro su karu neturi, tai nėra normalu.“ Kalbėdamas apie Lietuvos ir Lenkijos paramą Ukrainai ir griežtą poziciją Rusijos atžvilgiu, pašnekovas mini istorinę atmintį ir patirtis: abi valstybės patyrė Antrojo pasaulinio karo siaubą, kentė nacių, o vėliau – sovietų žiaurumus. Šiame kontekste Andrejus prisimena netoli gimtojo miesto esančias žydų kapines, pasakoja apie Katynės lenkų karininkų ir civilių belaisvių žudynes, įvykdytas NKVD. Nors sako, kad politika nesidomi per daug, istorija vyras domisi ir viso pokalbio metu veda istorinių įvykių paraleles ir atranda analogijų. Diena, kuomet Rusija pradėjo invaziją į Ukrainą, kaip ir kitiems, jam iššaukė baimės, nežinomybės jausmus, kartojosi kitų pašnekovų minėtas disonansas tarp pilno masto konvencinio karo ir

modernybės. Karą Ukrainoje Andrejus vertina panašiai, kaip ir aukščiau pristatyti išvykusiųjų kategorijos respondentai, jį sieja su Rusijos agresija, hegemoninėmis ambicijomis, noru dalintis įtakos sferomis su kitomis didžiosiomis valstybėmis ir negalėjimu priimti fakto, kad jos pašonėje egzistuoja sparčiai ekonomiškai ir socialiai progresuojanti valstybė – Ukraina, nepriklausanti nei vienam iš bloku, tačiau besistiebianči Vakarų link. Girdėdamas priešingą savam, prorusišką naratyvą, Andrejus sako užduodantis sau ir kitiems klausimą, kas ką užpuolė. Jo nuomone, šis klausimas išsklaido visas abejones, kas kaltas dėl karo Ukrainoje.

Tačiau pabrėžtina, kad ne visi šios kategorijos pašnekovai turi tiek pat mažai abejonių. 21 metų dirbanti studentė Dominyka pokalbio metu reiškia stiprią empatiją ne tik nuo karo kenčiantiems ukrainiečiams, bet kartu ir rusų kariams: „Kaip bebūtų, jo, tai yra baisus dalykas, bet kiek ir iš Rusijos yra karių, kurie ne savo noru važiuoja, jie irgi turi šeimas, ir jie irgi miršta tame kare, ir šiaip aš esu už žmones, už gyvybę, už tai, kad negalima žudyti vienas kito. [...] Tie patys rusų kariai, kurie jauni atėjo, buvo šaukiami į kariuomenę, kurie tik atėjo, kuriuos išsiuntė į Ukrainą, kur jie nežino, ką jiems reikia daryti, jie tiesiog nesuvokia gal, kad jiems reikia žudyti ir panašiai, bet jiems taip pat reikia išgyventi, nes jie žino, kad bet kuriuo metu jie gali patys pagauti tą kulką, kad gali nebegrįžti pas savo tėvus, motinas, šeimas ir panašiai.“ Šiuo atžvilgiu Dominykos pozicija artimesnė rajone liekantiems respondentams, nei išvykusiųjų kategorijai. Nuolatiniam rajono gyventojams būdingos mintys išsakomos ir dėl aktyvios pagalbos Ukrainai iš Lietuvos: mergina mini, kad iš vienos pusės padėti kenčiantiems yra teisinga, pati yra prisidėjusi prie paramos Ukrainai akcijų, tačiau iš kitos pusės, valstybė turėtų pirmiausia rūpintis savo pačios piliečiais, didelė dalis kurių patiria finansinių sunkumų. Atsikartoja rajone likusiems respondentams būdingas neteisybės, apleistumo jausmas.

Kalbėdama apie karo Ukrainoje priežastis, mergina nesijaučia tokia pat užtikrinta, kaip Tomas, Agnė ar Andrejus, o jos kalboje aptinkamos tokios frazės, kaip „visi turi savo tiesą“, „nepasakysiu, kad aš palaikau ten Ukrainą arba Rusiją, aš esu prieš karą“, „valdžioms reikėjo daugiau kalbėtis“, kas vėlgi nutolina ją nuo iš rajono išvykusių kategorijos ir priartina prie nuolatinio rajono gyventojų, kuriems labiau būdingi „skirtingų tiesų“ ir „taikos, o ne karo pusių palaikymo“ naratyvai. Nors ir yra kilusi iš mišrios šeimos, kur atrandama tiek lenkų, tiek rusų kraujo, mergina identifikuoja save kaip lietuvę. Merginos namuose (kalbama apie namus Šalčininkų rajone) įprasta vartoti tiek lietuvišką, tiek rusišką informaciją.

Kaip ir kiti rajoną palikusių kategorijos respondentai, Dominyka jaučia karo grėsmę ir jos sukeltą baimę, tačiau, panašu, skirtingai nuo kitų išvykusiųjų, grėsmę ji kildina ne iš Rusijos, o iš pačios Lietuvos. Lietuvos aktyvią poziciją karo Ukrainoje klausimu mergina vertina kaip būdą gauti viešumo tarptautinėje erdvėje. Ji svarsto, kad šis viešumas simbiozėje su vis atsinaujinančiomis prieš Rusiją nukreiptomis sankcijomis gali būti nenaudingas Lietuvai, kadangi tai gali potencialiai iššaukti rusų agresiją. Rusiškose žiniuose respondentė yra girdėjusi pasisakymų apie tai, kad „jiems yra

lengviau okupuoti Baltijos šalis, nei dabar žaisti su jomis taip. Ir tas viešumas gali išsilieti į tai, kad mes galime patirti tą patį likimą, kaip ir Ukraina.“ Karo savo šalyje baimė šiuo atveju sietina ne tik su agresyvia autoritarine kaimyne, bet ir su pačios Lietuvos vykdoma užsienio politika ir aršia retorika ir šiuo atveju pašnekovės matymas taip pat yra artimesnis rajone likusių respondentų grupei, kuomet įsivaizduojamas Rusijos puolimas tiesiogiai koreliuoja su Lietuvos geopolitine pozicija ir aktyviu ukrainiečių palaikymu.

Dominykos pozicija, atkartojanti likusiems būdingus naratyvus, gali būti paaiškinama tuo, kad ši respondentė į Vilnių atsikraustė vėliausiai – vos prieš keletą metų, pradėjusi studijas. Ji vienintelė mini, kad vis dar pasitaiko situacijų, kuomet daugiau laiko ji praleidžia rajone, nei sostinėje, pavyzdžiui, sugrįždama į gimtąjį miestą praleisti atostogų. Taigi merginos glaudus ryšys su rajonu yra ne tik subjektyviai jaučiamas jos pačios, bet ir turi praktinių apraiškų. Tam tikromis situacijomis, ji yra labiau veikiamą rajono aplinkos ir jame egzistuojančio socialinio burbulo, nei Vilniaus.

Penkto respondento atvejis atskleidžia, kad tam tikromis situacijomis karas Ukrainoje tiesiog nepatiriamas. 29 metų Justino interviu išsiskyrė iš kitų išvykusių žemu emocinio angažuotumo lygiu ir mažu susidomėjimu karo Ukrainoje tema: jis nesekė ir negalėjo pakomentuoti 2014 metų įvykių Kryme, Donecke ir Luhanske, nebuvo girdėjęs apie lėšų rinkimą dronui „Bayraktar“, nedalyvavo ir kitose paramos akcijose. Vyras identifikuoja save kaip lietuvį, nors gimimo liudijime įrašyta lenkų tautybė, tačiau lenku savęs laikyti negali, kadangi nežino kalbos.

Justino pozicijoje atrandama tiek išvykusių iš Šalčininkų rajono respondentų atsikartojančių teiginių (pavyzdžiui, netikėjimas, kad tikroji karo Ukrainoje priežastis yra siekis apsaugoti rusų tautinę mažumą), tiek ir rajone likusiems būdingų naratyvų (pavyzdžiui, parama Ukrainai savo pačios „skriaudžiamos tautos“ akivaizdoje). Tačiau labiausiai pokalbis su Justinu atspindi būtent susidomėjimo, žinių trūkumą ir abejingumą.

Išvykusių informantų kategorija atskleidžia pačios rajono terpės svarbą nuostatų karo atžvilgiu formavimui: į sostinę išvykę ir sostinėje praleidžiantys daugiausia laiko respondentai daugumoje atveju Rusiją traktuoja kaip agresorę ir grėsmę Lietuvai, mato prasmę jai priešintis, dėl to yra kur kas labiau linkę palaikyti ukrainiečius moraliai ir finansiškai. Interviu pabrėžiamos rajone išryškėjusios takoskyros, verčiančios respondentus naujai pažvelgti į savo socialinį ratą. Daugumoje atvejų ši kategorija mato Rusijos agresiją prieš Lietuvą kaip realų scenarijų, tačiau priešingai nei rajone liekantys, matantys Lietuvos aktyvią paramą Ukrainai kaip agresorės provokavimą, išvykusius karo tikimybė skatina padėti Ukrainai priešintis. Atvirkščiai, negu rajone pasilikusių pašnekovų atveju, veikia ir jų įvardijamas „pacifizmas“ ir karo kaip idėjos netoleravimas: jeigu liekančius jų „pacifistinės“ nuostatos verčia likti nuošaly, tai išvykusius respondentus karo idėjos netoleravimas kaip tik stumia prisidėti prie paramos užpultai Ukrainai. Dauguma išvykusiųjų

kategorijos informantų ryškiai paneigia vyraujančias išankstines nuostatas apie rajono prorusiškumą bei parodo, kad rajonas nėra vienalytis, o jame esantiems ir su juo besitapatintiems žmonėms būdingos įvairios politinės nuostatos. Sprendžiant apie šių skirtumų kilmę galima svarstyti apie tai, jog išvykdami iš rajono ir praleisdami daugiau laiko Vilniuje, žmonės formuoja naujus socialinius burbulus, kuriuose vyrauja oficialią Lietuvos poziciją palaikančios nuomonės, kas savo ruožtu daro įtaką pačių respondentų pažiūroms. Kitas tikėtinas variantas – pačios Vilniaus terpės, kur fiziniai priminimai apie karą ir paramą Ukrainai sunkiai gali būti ignoruojami, įtaka nuostatomis ir elgesiui. Šią prielaidą sustiprina Agnės atvejis, kuomet respondentė, kaip ir likę rajone, vartoja ir lietuvišką, ir rusišką žiniasklaidą, tačiau pastaroji nedaro įtakos jos pozicijai.

Žvelgiant į šios kategorijos atsakymus iš R. Brubaker modelio perspektyvos, pastebėtina, jog, nepaisant kur kas ryškesnių proukrainietiškų pozicijų, stiprios įtakos iš Lenkijos pusės šių pozicijų formavimui nepastebėta. Tomo atvejis – vienintelis, kur galima ryškiau išžvelgti klasikinį Brubaker triadinio ryšio modelį, kadangi vaikas ne tik įvardija save lenku, bet ir teigia palaikantis ryšį su Lenkija per jos politinių aktualijų sekimą, per kalbą, istoriją ir tradicijas, tuo tarpu kiti respondentai Lenkiją mato kaip eilinę užsienio valstybę. 3 iš 5 respondentų, nepaisant etninės kilmės, įvardija save lietuviais, bet ne lenkais. Kaip ir prieš tai analizuotos likusiųjų grupės atveju, iš rajono išvykę respondentai jaučia stiprų ryšį su Lietuva. Išvykę respondentai įvardija ją kaip tėvynę ir dažnu atveju mąsto apie jos egzistenciją ir gerovę. Išvykusiems pašnekovams kur kas mažiau būdingas susvetimėjimo su Lietuva, apleidimo jausmas, priešingai – jų tarpe atrandama daugiau pasitikėjimo valstybe. Taip pat svarbu pabrėžti ženkliai mažesnę Rusijos įtaką iš rajono išvykusiems tyrimo dalyviams: jų kalbose beveik neaptinkama rusiškos propagandos skleidžiamų naratyvų (išskyrus Dominykos atvejį, kuri gali paaiškinti rajono terpės įtaka), ir patys informantai kur kas mažiau linkę sieti save su rusų kultūra ar etnosu.

Išvykusiųjų kategorijos atsakymai, patys iš savęs bei palyginime su likusiais rajone informantais, atskleidžia keletą svarbių momentų: pirma, rajono terpė yra svarbus veiksnys, darantis įtaką politinėms jo gyventojų pažiūroms ir geopolitinių įvykių patyrimui; antra – rajono bendruomenė nėra homogeniška, joje sugyvena labai skirtingos pozicijos, kurios savo ruožtu iššaukia skirtingus karo Ukrainoje patyrimus ir net veiksmus, kurių nusprendžiama imtis šio karo akivaizdoje. Viešojoje erdvėje egzistuojantis rajono, kaip vienalyčio darinio, vaizdinys neperteikia realios situacijos niuansų ir detalių, nuošaly palikdamas dalį gyventojų, kurių pozicija karo atžvilgiu yra tapati oficialiai Lietuvos pozicijai.

3.3. Rajone gyvenantys karo pabėgėliai iš Ukrainos

Karas Ukrainoje įvedė į rajono gyvenimą veikėjus, kurie anksčiau buvo sutinkami rečiau – ukrainiečius. Nepaisant to, kad ukrainiečių informantų kategorija negali į pagrindinį tyrimo klausimą atsakyti tiesiogiai, kadangi šie informantai nėra lenkų tautinės mažumos dalis, sprendimas bendrauti su pabėgėliais argumentuotinas per kelias prizmes. Visų pirma, kaip jau buvo paminėta, tyrimo metu susidurta su gyventojų nenoru kalbėti karo Ukrainoje tema, tad sprendžiant prieigos prie duomenų problemą nuspręsta žvelgti į karo pabėgėlių iš Ukrainos patirtis rajone. Ukrainiečių patirtys susiduriant ir bendraujant su vietiniais gyventojais gali padėti atsakyti į tyrimo klausimą (kaip rajono gyventojai patiria karą Ukrainoje?). Be to, rajono gyventojų santykis su karo pabėgėliais iš Ukrainos gali indikuoti jų bendrą požiūrį į šį karą. Šioje grupėje surinkta medžiaga yra naudinga platesniam situacijos supratimui, kadangi ukrainiečiai, nuolat būdami rajono terpėje gali pastebėti niuansus, galimai neišskylančius interviu su pačiais rajono gyventojais metu.

Tyrimo rėmuose kalbinti penki Šalčininkų rajone gyvenantys Ukrainos piliečiai. Visi jie atsikraustė į Lietuvą po karo pradžios ir visus juos su rajonu siejo jų pačių arba artimųjų darbo santykiai (respondentai ir/arba jų šeimos nariai dar iki karo dirbo lietuviškose logistikos įmonėse, kurios arba yra registruotos ir veikia Šalčininkų rajone, arba jų vadovybė yra kilusi iš rajono). Visi informantai identifikavo save kaip ukrainiečius. Visi jie, kalbėdami apie savo persikraustymą į Lietuvą, pasakoja apie patirtus karo baisumus, išgyvenimus ir patirtas emocijas. Daliai jų teko matyti rusų invaziją savo akimis, kai kurie 2022 metų vasario 24 d. pasitiko dirbdami užsienyje. Taigi šios kategorijos pašnekovai patyrė ir iki šiol patiria karą jautriausiai.

Šios kategorijos respondentus karas verčia kurti savo gyvenimą iš naujo. Daliai pokalbių būdingas ryškus dviejų skirtingų gyvenimų naratyvas – gyvenimas iki rusų invazijos ir po jos: „Po karo pradėjome gyventi viena diena. Nieko neplanavome, nes karui prasidėjus įsitikinome, kad visą gyvenimą tu kažko sieki, o vėliau... Nieko nelieka.“ – Dmytro, 41. Šios grupės tyrimo dalyviai daug kalba apie skirtumus tarp „dabar“ ir „anksčiau“, kai kurie gailisi nevertinę to, ką turėjo. Visi ukrainiečių, kaip ir kitų kategorijų respondentų, pokalbiai yra persmelkti baimės, neužtikrintumo ir nerimo dėl galimybės išvysti karą ir Lietuvoje. Egzistencinė baimė dėl savęs ir savo vaikų visų kalbintų ukrainiečių atveju tapo viena iš pagrindinių paskatų išvykti iš Ukrainos.

Daliai rajone gyvenančių Ukrainos piliečių teko susidurti su neigiamais karo jų gimtojoje šalyje ir jų pačių vertinimais iš vietinių gyventojų pusės. Trys iš penkių kalbintų rajone gyvenančių ukrainiečių pasakojo apie asmeniškai patirtas nemalonias konfrontacijas: „Pagrinde, žmonės geri. Nebuvo tokio, kad kažkas kažką sakytų. Tik vieną kartą pasakė, kad mes tiesiog *bomžai*. [...] pasakė, kad čia ir savų, vietinių *bomžų* buvo apstu, o čia dar iš kitur atvežė. Buvo nemalonu girdėti. Juk mes ne *bomžai*, mes tiesiog pabėgėliai. Taip įvyko, kad dalelę mūsų gyvenimo tiesiog išplėšė,“ - pasakojo

28 metų respondentė Yuliya. Kita 37 metų pašnekovė Maryna pasidalino istorija, kuomet jai buvo prikaišomos dėl karo kylančios kuro, produktų kainos, buvo keliamas klausimas, kodėl čia atvažiavo ir kodėl Ukraina priešinasi Rusijai, nenori pasiduoti jai, juk „gyvena vargingai“. Konfliktas baigėsi Marynos ašaromis. Dar viena ukrainietė, 71 metų Lyudmila prisiminė, kaip gatvėje sutikta moteris, išgirdusi, iš kur atvyko Lyudmila, pavadino ją *banderovka*. Pastebėtina, kad Yuliyos ir Marynos atvejai iš dalies atspindi rajone liekančių informantų mintis apie valstybės prioretizuojamus *kitus, ne savus* bei norą matyti karą Ukrainoje kaip priežastį dėl ko patys atsiduria sunkioje materialinėje padėtyje.

Pabrėžtina ir tai, kad visos trys respondentės, paklaustos, kaip jos jaučiasi gyvendamos Šalčininkų rajone, apie rajoną ir jo žmones atsiliepė labai pozityviai: „Gerai čia gyvenasi, tiesą sakant, čia tokia vietovė, matote, miškas, tylu, ramu. Miestas netriukšmingas. Ir žmonės tokie draugiški, širdingi. Labai padeda. Esu labai patenkinta vietove, kurioje apsigyvenome.“ – Maryna, 37; „Žmonės čia *faini*. Čia, šitame rate, mus turbūt ir sulaiko tai, kad žmonės geri. Jeigu padėtis būtų kažkokia bloga, gal kažką ir keistume. O šiaip visi labai gerai su mumis elgiasi.“ – Yuliya, 28. Visi kalbinti karo pabėgėliai svarbiu faktoriumi, lemiančiu pasilikimą rajone, įvardija rajono daugiakalbystę, suteikiančią laisvę bendravime. Vietiniai gyventojai beveik visada laisvai kalba su jais rusiškai, o jei prireikia – supranta ir ukrainietiška. Lyudmila minėjo, kad rajone jaučiasi gerai, niekada neslepia to, kad yra ukrainietė ir visur sulaukia palaikymo, tame tarpe ir vietinėse savivaldos institucijose, pasakojo, kad buvo susitikusi su Šalčininkų meru, Zdislav Palevič, ir tarėsi dėl paramos gimtajam miestui, kuriam tuo metu buvo reikalingos saulės jėgainės. Parama, anot jos, buvo suteikta. Visos trys moterys nesuabsoliutina savo negatyvaus potyrio ir neperkelia jo ant visų rajono gyventojų, o labiau yra linkusios jį vertinti kaip išimtį.

Karas ir persikraustymas privertė susigyventi su „svečio“ vaidmeniu. Tas atsispindėjo ukrainiečių atsakymuose apie vietinių gyventojų nuostatas karo Ukrainoje atžvilgiu. Maryna, kaip ir kiti rajone gyvenantys ukrainiečiai, teigia besistengianti su vietiniais apie politiką ir karą nesišnekėt, nes „nežinia, ant ko papulsi“ ir „visi turi savas skirtingas nuomones“. Pašnekovė teigia suprantanti, kad gyvena skirtingų požiūrių pripildytoje aplinkoje bei tai, kad ji čia yra „viešnia“, tad savo „tvarkų ir norų“ per daug nereiškianti. Paklausta, ar tokia aplinka nevargina, atsako: „Ne. Aš priėmiau tokį požiūrį: kiek žmonių, tiek ir nuomonių. Kol nelieti jų, jie neliečia tavęs. Gyveni sau neutralioje pavaroje ir viskas.“ Ši pozicija atskleidžia jau anksčiau rajone liekančių ir išvykusių informantų atskleistas politines rajono takoskyras, dėl kurių, vengdami konfliktų, rajono gyventojai nešneka politinėmis temomis.

Būvimo „svečiu“ jausmą, kuomet negali tikėtis, jog bus žaidžiama pagal tavo taisykles, išryškino dar viena situacija: Lyudmila pasakojo, kad antrųjų karo metinių renginys Šalčininkuose vyko lietuvių ir lenkų kalbomis bei garsiai svarstė apie tai, kad organizatoriai, turėdami mintyje

rajone gyvenančius ukrainiečius, galėjo scenarijų išversti bent į rusų kalbą, tačiau Olha, Lyudmilos dukra, iškart paprieštaravo motinai: „Čia, mama, mūsų problemos, kad mes nesuprantame. Rusiškai negalima. Yra valstybinė kalba – lietuvių. [...] Jums, mama, ukrainietiška dainą sudainavo.“

Pastovų priminimą sau pačiam apie tai, kur ir kokiam statuse esi, lydi ir ryškiai artikuliuojamas dėkingumas. Praktiškai visi grupės respondentai stengiasi pabrėžti, kad vertina gautą pagalbą ir paramą, kad yra už ją dėkingi. Kai kurie pašnekovai, paklausti apie tai, ką galvoja dėl Lietuvos paramos Ukrainai, taip akcentavo savo dėkingumą, jog atrodė, kad yra stengiamasi nepalikti vietos mintims, jog jie gali šios paramos nevertinti. Tai sietina su kai kurių rajone likusių respondentų naratyvais apie „nedėkingus“ ir „nevertinančius“ ukrainiečius, ir siekiu kaip įmanoma ryškiau užakcentuoti savo skirtumą su šiuo vaizdiniu. Informantų reiškiamas dėkingumas nukreiptas tiek į pavienius, asmeninę pagalbą suteikusius vietinius gyventojus (Lyudmila pasakojo, kad dukters sutuoktinio vadovybė labai rūpinasi jų šeima, nuo pat atvykimo įmonės direktorius, šalčininkietis, išsikraustė iš savo ofiso patalpų, pritaikė jas kasdieniai buičiai ir jose apgyvendino pabėgėlius iš Ukrainos), tiek į Lietuvos valstybę kaip vieną bendrą subjektą.

Visi kalbinti ukrainiečiai sakė susidūrę su vienokios ar kitokios formos vietinių gyventojų prorusiškumu. Visi jie, tame tarpe ir Maryna, šias vietinių tarpe pasitaikančias prorusiškas nuostatas sieja su dideliu rusiškos propagandos poveikiu. Anot moters, vietiniai vartoja informaciją iš rusiškų šaltinių, kurie transliuoja sau naudingą žinutę vietoje tiesos. Šią situaciją Maryna lygina su Rytų Ukrainos informacinio lauko situacija iki invazijos pradžios: „Taip pat, kaip ir pas mus, pavyzdžiui, Rytuose. Donecko, Luhansko sritys. Jie ten irgi... Visa tai yra propaganda. Jie tarsi zombiai. Turiu daug giminių iš ten. [...] Ir jie irgi buvo už Rusiją. Dabar jau, kaip sakoma, persiavė, pakeitė nuomonę, bet tada... Televizija daro didelę įtaką žmonėms, jų pasaulio matymui.“ Dmytro taip pat įsitikinęs, kad tai yra rusiškos propagandos padarinys, kadangi, kaip pastebi pašnekovas, tai yra „paribio rajonas“, „rusakalbis rajonas“, kurio gyventojai laisvai vartoja rusiškų medijų skleidžiamą informaciją. Pašnekovai mini, kad dalis vietinių gyventojų linkę netikėti karo Ukrainoje mastais, padariniais ir pagrindine – Rusijos agresijos – priežastimi.

Panašu, kad rajone gyvenančių ukrainiečių tarpe egzistuoja dvi elgesio strategijos, padedančios jiems egzistuoti terpėje, kur jiems tenka susidurti su sau patiems nepriimtina pozicija karo Ukrainoje atžvilgiu. Pirmoji strategija paremta ignoravimu ir jau minėtu nesuabsoliutiniu, kuomet pokalbio karo tema su vietiniais stengiamasi vengti ir jų „neliesti“, kad jie „neliestų“ tavęs; antroji – tapatinimosi strategija, kuomet vietiniams išreiškiamas supratingumas ir empatija, net ir tokiose situacijose, kur, atrodo, supratingumui vietos mažai. „Žinote, anksčiau visus rusus maskoliais vadino, o mus – *banderovcais*. Mes kažkaip nepykome, bendrai, tas mūsų nelietė. [...] Jie (red. *vietiniai*) gi visko nežino iki galo, todėl nereikia jų kaltinti. Žmonės tiesiog nežino,“ – taip Lyudmila komentavo situaciją, kuomet buvo išvadinta praeivė. Lyudmila ir Olha pasakojo apie dėl gyventojų

neigiamų reakcijų anksčiau laiko pasibaigusią karo nuotraukų parodą. Moterys mano, kad palaikymo paroda nesulaukė ne dėl prorusiškos gyventojų pozicijos, o dėl patyrimo stokos, neva karo vaizdai nejaudina vietinių, nes jie nebuvo asmeniškai susidūrę su karu. Olha reflektavo apie neigiamą karo Ukrainoje įtaką ekonominei situacijai Lietuvoje: „Suprantama, kad karas kelia kainas. Žmonėms tai yra blogai. [...] Todėl suprantama, kad kažkam mes būsim tarsi kaulas gerklėje, neva dėl jūsų, dėl jūsų karo mūsų šalyje problemos. Problemos visur, namie, buityje, komunalinių paslaugų kainos. Todėl suprantama, kad jie nepatenkinti.“

Karas verčia naujai apmąstyti tokią pamatinę vertybę kaip namai. Iš viso keturi iš penkių kalbintų Šalčininkų rajone gyvenančių Ukrainos piliečių vadintų jį namais. Bet ne Olha. Paklausta, ar po praleistų čia dviejų metų ji galėtų šią vietą pavadinti namais, moteris trumpaiitaria „ne“ ir pravirksta, nieko netikslindama. Olhos reakciją pakomentuoja šalia sėdinti motina: „Ji tik namo, (red. į Ukrainą) nori. Grįšime mes visi namo. Tik dar nežinome, kur teks grįžti.“

Ukrainiečių informantų kategorija karą patiria labai asmeniškai. Kaip ir kiti respondentai, jie patiria baimę ir nerimą, tiek dėl situacijos tėvynėje, tiek dėl galimo jos pasikartojimo Lietuvoje. Rajone gyvenančių karo pabėgėlių pasakojimuose taip pat atsispindi su karu susijusios socialinės įtampos, kuomet stengiamasi vengti politinių, su karu Ukrainoje susijusių temų. Šios kategorijos patirtys sustiprinta rajono kaip nevienalyčio subjekto įvaizdį: karo pabėgėliams čia tenka susidurti su ryškiai skirtingomis, kartais į ekstremumus pereinančiomis vietinių gyventojų pozicijomis, kuomet vieni palaiko, užjaučia ir padeda, tuo tarpu kiti nepraleidžia progos įžeisti ir apkaltinti. Nepaisant negatyvių situacijų, su kuriomis teko susidurti daugeliui kalbintų ukrainiečių, visi jie atsiliepia apie Šalčininkų rajoną pozityviai, šiltai ir dėkingai, pabrėždami čia jaučiamą komfortą ir palaikymą, bei sakydami, kad rajonas jiems tapo naujais namais.

Rajone gyvenančių karo pabėgėlių iš Ukrainos patirtys atskleidžia, kad, nepaisant šiame tyrime aptiktų esminių skirčių tarp liekančių rajone ir išvykstančių iš jo, rajone likę žmonės nesudaro vienalytės grupės. Ši įžvalga vėlgi patvirtina, kad situacija lauke yra kur kas labiau komplikauta ir daugiasluoksnė, nei gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio, besiremiant medijų siūlomomis vaizdinėmis ir visuomenėje vyraujančiomis išankstinėmis nuostatomis. Siekiant suprasti konkrečias skirtis rajone liekančiųjų grupėje ir nustatyti, kaip gyventojų nuostatas veikia socialinė rajono terpė, būtų tikslinga atlikti gilesnį socialinį/etnografinį tyrimą.

4. Išvados

Apibendrinant visas aukščiau pateiktas įžvalgas, trumpiausias galimas atsakymas į pagrindinį šio darbo klausimą (kaip Šalčininkų rajono gyventojai patiria karą Ukrainoje?) būtų „skirtingai“. Ir nors iš pirmo žvilgsnio toks apibendrinimas atrodo trivialus, turint mintyje anksčiau aptartą išankstinių nuostatų, stereotipų ir stigmatizacijos problematiką, tokia išvada turi svarbią žinutę: situacija tiriamajame lauke yra labai sudėtinga ir niuansuota, o perteklinis jos supaprastinimas susijęs su rizika klaidingai interpretuoti rajono gyventojų patirtis ir nuostatas. Be to, šie stereotipai rajono ir jo gyventojų kaip monolitinio darinio atžvilgiu toliau gilina egzistuojančią atskirtį, stiprina apleidimo ir distancijos jausmą, tuo pačiu kurdami savotišką užburtą ratą.

Tyrimo eigoje surinkta medžiaga įvairi, daugiasluoksnė ir kartais net prieštaringa. Negalima teigti, kad baimės, susijusios su rajono gyventojų prorusiškumu, yra nepagrįstos. Tyrimo medžiaga aiškiai demonstruoja, kad dalis rajono gyventojų noriai tapatinasi su rusų kultūra, vartoja rusišką informaciją, atkartoja Kremliaus propagandos naratyvus, o karo Ukrainoje atžvilgiu išlaiko poziciją, priešingą Lietuvos ir Lenkijos oficialiai pozicijai. Tačiau neverta ignoruoti ir kitos medalio pusės – Šalčininkų rajono gyventojų, turinčių ryškią proukrainietišką poziciją, pagrįstą vakarietiškomis demokratinėmis vertybėmis ir realiais jų pačių darbais. Svarbiu faktoriumi čia tampa pati rajono terpė, kuri šio tyrimo rėmuose išryškėja kaip viena pagrindinių priežasčių, dėl kurių respondentų pozicijos yra tokios skirtingos. Laiko dalis, praleidžiama rajone, turi aiškos įtakos pozicijų skirtumams, kuomet iš rajono išvykstantys ir didžiąją dalį laiko praleidžiantys už jo ribų mato prasmę palaikyti prieš agresorę kariaujančią Ukrainą ir daro tai patys, o tie, kurie lieka rajone, palaikyme nemato prasmės, arba netgi traktuoja tai, kaip pačiai Lietuvai ir jos gyventojams kenkiantį veiksma. Rajone gyvenančių karo pabėgėlių iš Ukrainos patirtys patvirtina nevienalyčio regiono vaizdinį ir tuo pačiu parodo, kad rajone likę žmonės negali būti traktuojami kaip homogeniška ir vieninga grupė. Tuo tarpu kiti veiksniai, tokie kaip amžius, išsilavinimas arba profesinė veikla, šio tyrimo rėmuose neiškilo kaip įtakos turintys. Siekiant išsiaiškinti ir geriau suvokti rajono kaip veiksnio veikimo mechanizmus, verta atlikti gilesnę, detalesnę, ilgalaike etnografinę ir/ar sociologinę rajono analizę.

Baimė - viena pagrindinių dėl karo Ukrainoje patirtų ir/ar patiriamų rajono gyventojų emocijų. Ji pastebima visų kategorijų pasakojimuose, tačiau skirtingai interpretuojama pačių tyrimo dalyvių bei turi skirtingos įtakos jų veiksams. Rajone liekančių respondentų baimė – asmeninė, karas traktuojamas kaip grėsmė jų, jų artimųjų ir turto saugumu, tuo tarpu išvykstančiųjų baimė peržengia į kitą, kolektyvinį, valstybinį ir egzistencinį lygmenį, kuomet Rusijos keliama grėsmė matoma kaip grėsmė visai Lietuvai ar net Europai, jų egzistencijai. Likę rajone bei iš jo išvykę informantai skirtingai mato šios grėsmės ir nesaugumo šaltinį: Vilniuje daugiausia laiko praleidžiantys asmenys daugumoje atveju įvardija Rusiją kaip neabejotiną agresorę ir karo Ukrainoje kaltininkę, mato jos

bandymą pulti Lietuvą kaip tikėtiną, tuo tarpu rajone liekantys respondentai nėra tokie tikri dėl Ukrainos įvykių interpretacijų, dažnas nemano, kad Ukrainos scenarijaus pasikartojimas Lietuvoje įmanomas, o didžiausią grėsmę mato aršioje Lietuvos politikų retorikoje Rusijos atžvilgiu, kuri neva gali išprovokuoti Rusijos agresiją prieš Lietuvą. Visos trys respondentų kategorijos karą mato kaip grėsmingą, siaubą keliantį ir gyvenimus laužantį reiškinį, ir niekas iš principo šio veiksmo nepalaiko, tačiau pasirenkamos skirtingos reagavimo į šį reiškinį strategijos: rajone liekantys informantai dažniau lieka nuošaly, mini nenorą jokiais būdais prisidėti prie karo finansavimo, išvykstančius iš rajono tuo tarpu keliama baimė ir užuojauta kenčiantiems stumia remti Ukrainą.

Rajono daugiasluoksniškumą atskleidžia ir interviu metu išryškėjusios politinės takoskyros, apie kurias kalbėjo visos tyrimo dalyvių kategorijos. Vieniems karas Ukrainoje tapo priežastimi naujai pažvelgti į savo socialinį ratą, kitus jis privertė mažiau atvirauti ir nekelti politinių temų net ir su artimaisiais, atsižvelgiant į tai, kad egzistuoja nuomonių konflikto galimybė. Tuo pačiu patys gyventojai reflektuoja, jog gyvena margoje, skirtingų nuomonių pripildytoje aplinkoje, kur nėra konsensuso karo Ukrainoje tema. Ši konsensuso stoka verčia atsigręžti į platesnį Vidurio ir Rytų Europos, ar net pasaulinį kontekstą, kur karo Ukrainoje tema vis dažniau tampa poliarizuojančiu klausimu ir visuomenėse kelia panašaus pobūdžio nuogąstavimus ir klausimus, susijusius su valstybių prioritetais, resursų paskirstymais ir užsienio politikos trajektorijomis.

Tyrime taikytas R. Brubaker triadinio ryšio modelis bei papildytas keturkampio modelis atskleidžia, kad, nepaisant daugumos gyventojų savęs identifikavimo kaip lenkų, ryšys su Lenkija dažnu atveju silpnas arba neegzistuojantis (dauguma apklaustų rajono gyventojų nepalaiko kontaktų su Lenkijos gyventojais, nesidomi Lenkijos politika, nežiūri lenkiškų naujienų, o kartais ir nežino lenkų kalbos), rezultate ji neturi įtakos jų pažiūrų ir politinių nuostatų formavimui. Tyrimo metu aptikti tik keli atvejai, kuomet respondentų atsakymuose potencialiai galima išžvelgti Lenkiją, užimančią respondento „išorinės tėvynės“ vaidmenį. Dažniausiai rajono gyventojai mato Lenkiją kaip turinčią svarbią ekonominę reikšmę dėl jos skiriamos finansinės paramos, tačiau gilesnio kultūrinio siekio tapatintis su ja tyrimo metu nepastebėta, kas savo ruožtu atskleidžia potencialią nišą tolimesniems tyrimams: gali būti prasminga iširti gilesnes priežastis, kodėl dažnam rajono gyventojui Rusijos kultūra atrodo patrauklesnė ir artimesnė, nepaisant etninių ryšių ir rajone egzistuojančios lenkiškos kultūros (lenkiški renginiai, šventės, t. t.); taip pat naudos gali turėti Lenkijos valdančiųjų pozicijos šiuo klausimu analizė: kokios paskatos motyvuoja Lenkiją toliau teikti finansinę paramą Šalčininkų rajonui? Ar jos sprendimų priėmėjų tarpe egzistuoja supratimas, kad tai menkai prisideda prie teigiamo ryšio su diaspora kūrimui? Ir pan.

Tuo tarpu Rusija, šiame tyrime analizuojama kaip ketvirtas modelio veikėjas, panašu, turi įtakos dalies respondentų nuomonių formavimui. Visi apklausti respondentai moka rusų kalbą ir didžioji dauguma ją vartoja kasdieniame gyvenime. Didžioji dalis rajone liekančių pašnekovų teigė

naudojantys rusiškos žiniasklaidos priemonės kartu su lietuviškomis ir/ar tarptautinėmis. Nors rusiškas medijas pasitelkia ir keli iš rajono išvykę pašnekovai, ryškus Kremliaus naratyvų atkartojimas ženkliai dažnesnis būtent rajone liekančiųjų tarpe, išskyrus neseniai iš rajono išvykusios respondentės atvejį, kuris paaiškinamas per vis dar pasitaikančius ilgalaikius periodus, praleidžiamus gimtajame krašte, kas savo ruožtu dar kartą pagrindžia naudojamą kategorizaciją ir nurodo į rajono terpės svarbą. Pasitelkiamos rusiškos žiniasklaidos skleidžiamos karo Ukrainoje interpretacijos, kuriose kalbama apie rusakalbių priespaudą ir Rusijos siekį ginti savo diasporą. Be Kremliaus propagandai būdingų naratyvų atkartojimo, pastebimas tapatinimasis su rusų kultūra ir netgi priimama rusiška tapatybė: dalis rajone liekančių pašnekovų linkę identifikuoti save kaip rusus, nors patys teigia esantys etniniai lenkai (*pagal kraują*). Šie atvejai, pagal papildytą keturkampio ryšio modelį, gali būti interpretuojami kaip stiprus respondentų ir Rusijos ryšys, kuomet Rusijai pavyksta užimti „išorinės tėvynės“ vaidmenį. Tokios tapatinimosi tendencijos gali nurodyti į rusų vykdomos „tėvynainių“ politikos sėkmę Šalčininkų rajone. Tačiau pabrėžtina, kad tiek išvykusių iš rajono, tiek jame liekančių informantų tarpe aptikti atvejai, kuomet ryšys su Rusija neegzistuoja. Ryšio tarp Šalčininkų rajono gyventojų ir Rusijos tema taip pat verta platesnių ir ilgalaikių nagrinėjimų ateityje, siekiant nustatyti, kokie pagrindiniai faktoriai lemia šį ryšį bei koku būdu jis gali būti paveiktas ir minimizuotas.

Tyrimo dalyvių ryšys su „nacionalizuojančia valstybe“ - Lietuva – pasireiškia labiausiai iš visų keturkampio ryšių. Šis modelio veikėjas pašnekovų akcentuojamas ir aptiriamas dažniausiai ir plačiausiai. Tačiau pastebėtina, kad jo svarba neretai nedaro įtakos nuostatoms karo Ukrainoje atžvilgiu, kadangi daugumai rajone liekančių respondentų būdinga pozicija, priešinga Lietuvos oficialiai. Lietuva svarbi iš rajono išvykusiems informantams, daugeliui kurių svarbi jos laisvė, suverenumas ir egzistencija, tačiau taip pat svarbi ji yra ir rajone liekantiems, kurių dažnai ji matoma kaip atstumianti, piliečių neprioretizuojanti. Aktyvi Lietuvos pozicija Rusijos vykdomo karo prieš Ukrainą atžvilgiu, panašu, sustiprina šias emocijas ir dar labiau paskatina Šalčininkų rajone liekančių gyventojų ir valstybės tarpusavio susvetimėjimą, kadangi parama kariaujančiai Ukrainai traktuojama kaip savų piliečių deprioretizavimas. Distanciją su valstybe jaučiantys Šalčininkų rajono gyventojai neretai lieka abejingi karo Ukrainoje temai, nori atsiriboti nuo jos, karą mato kaip tolimą, ir dėl to asmeniškai nereikšmingą reiškinį. Tokia pozicija kartu su netikėjimu Rusijos agresijos prieš Lietuvą realistiškumu dar labiau stiprina vietinių gyventojų nepasitikėjimą vyriausybe, į paviršių iškyla nuoskaudos valstybei, apleistumo ir neteisybės jausmai, kas sietina ne tik su karu Ukrainoje bei kitais geopolitiniais įvykiais, bet kartu ir su sudėtinga rajono ekonomine situacija. Panašaus nusivylimo ir nepasitikėjimo jausmai pastebimi ir platesnėje visuomenėje, taip pat ir užsienio akademikų

(pavyzdžiui, anksčiau tyrime cituota I. Ҡešāne)⁷⁶, tačiau Šalčininkų rajone šios nuoskaudos gilinamos etno-lingvistinių skirčių ir ekonominės atskirties, todėl naudingi ir įdomūs galėtų būti lyginamosios savivaldybių studijos, kuriose galimai atsiskleistų paties rajono kaip veiksnio svarba.

R. Brubaker modelis šiame tyrime buvo parankus analizuojant Šalčininkų rajono gyventojus kaip veikiančią ir skirtingų žaidėjų veikiamą, daugialypę grupę. Jis leido analizuoti tiriamąjį objektą – rajono gyventojus – neizoliuojant jų pačioje rajono terpėje, bet matant platesnį tarptautinį, geopolitinį kontekstą. Modelis padėjo užčiuopti svarbų Rusijos įtakos aspektą bei parodė, kad nacionalizuojanti valstybė ir santykis su ja yra svarbus veiksnys tyrimo dalyviams. Nors modelis sufleruoja, kad tarp rajono gyventojų ir jų „išorinės tėvynės“ – Lenkijos – turėtų egzistuoti pastebimas ryšys, situacija tiriamajame lauke atskleidė, kad dažnu atveju šis ryšys būna silpnas arba apskritai neegzistuoja. Tačiau dėl aukščiau nurodytų modelio suteiktų naudų, jis vis tiek traktuotinas kaip atlikęs savo pagrindinę funkciją – padėjęs suprasti, kaip Šalčininkų rajono gyventojai patiria karą Ukrainoje. Be to, atrasta vietinių gyventojų ryšio su Lenkija stoka nurodo dar vieną potencialią ateities tyrimų kryptį.

Išvados verčia atsigręžti į jau ne kartą šiame darbe minėtą R. Brubaker, tačiau šį sykį paliekant jo triadinio ryšio modelį nuošalyje: savo straipsnyje „Ethnicity without groups“ autorius kritikuoja tai, ką vadina grupizmu – polinkį pagrindiniais socialinės analizės vienetais matyti atskiras, viduje homogeniškas ir išoriškai ribotas grupes bei traktuoti etnines ir nacionalines grupes kaip subjektus, kuriems galima priskirti interesus ir gebėjimą veikti savarankiškai (angl. *agency*)⁷⁷. Jo manymu, etniškumas turi būti suvokiamas kaip kintantis ir dinamiškas procesas, susidedantis iš daugelio sluoksnių ir subtilybių⁷⁸, o kai etninės grupės, matomos kaip homogeniškos, naudojamos kaip patogesnės, realybę supaprastinančios kategorijos – jos gali būti klaidinančios⁷⁹. Šalčininkų rajono gyventojų – kaip ir bet kurios socialinės grupės – traktavimas kaip vienalyčio darinio, turinčio vienodas politines pažiūras, pernelyg supaprastina realią lauko situaciją, kuri pasižymi skirtingomis patirtimis, percepcijomis bei veiksmis. Šis darbas, nagrinėjęs karo Ukrainoje patyrimus rajono gyventojų tarpe, parodo šį rajono daugiasluoksniškumą, į kurį svarbu atsižvelgti siekiant mažinti stereotipų ir išankstinių nuostatų visuomenėje kiekį, tuo pačiu nenuvertinant grėsmių.

---

⁷⁶ Iveta Ҡešāne, "National Pride and the Insecure Social Bond between People and the State: The Socio-emotional Context of National Identity in Post-Soviet Neoliberal Latvia." *Nationalities Papers*, 2023, p. 16.

⁷⁷ Rogers Brubaker, "Ethnicity without groups." *European Journal of Sociology/Archives européennes de sociologie* 43, no. 2, 2002, p. 164.

⁷⁸ Ibid, p. 168.

⁷⁹ Ibid, p. 186.

Literatūros sąrašas

1. Agarin, Timofey, *A cat's lick: democratisation and minority communities in the post-Soviet Baltic*. York [N.Y.]: Rodopi, 2010.
2. Bakaitė, Jurga, „LRT FAKTAI. A. Bilotaitė sako, kad didelė dalis Dieveniškių gyventojų turi teistumą, – tai tiesa ar melas?“, LRT, 2021.08.24, <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1474897/lrt-faktai-a-bilotaite-sako-ka-didele-dalis-dieveniski-gyventoju-turi-teistuma-tai-tiesa-ar-melas>.
3. Bomprezzi, Pietro, Ivan Kharitonov, Christoph Trebesch, “The Ukraine Support Tracker”, Kiel WP, 2023, <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/>.
4. Brubaker, Rogers. „Ethnicity without Groups“. *European Journal of Sociology / Archives Européennes de Sociologie* 43, nr. 2, 2002.
5. Brubaker, Rogers. *Nationalism reframed: Nationhood and the national question in the new Europe*. Cambridge University Press, 1996.
6. Budryte, Dovile. *Taming Nationalism? Political Community Building in the Post-Soviet Baltic States*. Routledge, 2017.
7. Conover, Pamela Johnston, Stanley Feldman. „How People Organize the Political World: A Schematic Model“. *American Journal of Political Science* 28, nr. 1, 1984.
8. Daukšas, Darius, "Paribio identitetai: Punsko ir Šalčininkų atvejai" *Etniškumo studijos*, 2014.
9. Daukšas, Darius, "Pase įrašytoji tapatybė: Lietuvos lenkų etninio/nacionalinio tapatumo trajektorijos." *Lietuvos Etnologija: Socialinės Antropologijos ir Etnologijos Studijos* 8, 2008.
10. DELFI, „Tarnybų dėmesio centre – jaunuolio iš Lietuvos žodžiai: laukia rusų, iššaudytų Seimą - DELFI“. 2023, <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/tarnybu-demesio-centre-jaunuolio-is-lietuvos-zodziai-laukia-rusu-issaudytu-seima.d?id=95360495>.
11. Dzenovska, Dace. „7. Existential Sovereignty: Latvian People, Their State, and the Problem of Mobility“. 7. *Existential Sovereignty: Latvian People, Their State, and the Problem of Mobility*, 154–74. Cornell University Press, 2021.
12. Fagan, Moira, Jacob Poushter, Shena Gubbala, „2. Overall Opinion of Russia“. *Pew Research Center's*, 2023. <https://www.pewresearch.org/global/2023/07/10/overall-opinion-of-russia/>.
13. Fay, Erik M. „Individual and Contextual Influences on Public Support for Military Spending in NATO“. *Defence and Peace Economics* 31, nr. 7, 2020.
14. Fiedler, Charlotte. „What Do We Know about How Armed Conflict Affects Social Cohesion? A Review of the Empirical Literature“. *International Studies Review* 25, nr. 3, 2023.
15. Frėjutė-Rakauskienė, Monika, Andrius Marcinkevičius, Kristina Šliavaitė, Irena Šutinienė, “Etniškumo ir identiteto tyrimų kryptys socialiniuose moksluose ir jų taikymas tiriant Pietryčių Lietuvos etninius procesus, *Etniškumo studijos* 2, 2013.
16. Frėjutė-Rakauskienė, Monika. „Lenkų etninės grupės pilietinio dalyvavimo aspektai Pietryčių Lietuvoje“. *Filosofija. Sociologija*, nr. 2, 2015.
17. Gentvilas, Eugenijus, „Seimo. „Eugenijus Gentvilas. Mes apleidome savo lenkus, arba Taip eizėja valstybė“, . DELFI, 2023. <https://www.delfi.lt/a/95422193>.
18. Gerdžiūnas, Benas, „„Antivalstybininkai – aš tą žodį iki šiol atsimeinu“: kaip žiniasklaida ir politikai sejo baimę pasienyje“, LRT, 2022.10.12, <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1794319/antivalstybininkai-as-ta-zodi-iki-siol-atsimeinu-kaip-ziniasklaida-ir-politikai-sejo-baime-pasienyje>.

19. Jakniūnaitė, Dovilė. „Changes in Security Policy and Perceptions of the Baltic States 2014 - 2016: Journal on Baltic Security“. *Journal on Baltic Security* 2, nr. 2, 2016.
20. Kalnius, Petras, "Ethnic assimilation and ethnodemographic changes in south-eastern Lithuania in the late twentieth century." *Lithuanian Historical Studies* 3, no. 1, 1998.
21. Kėšāne, Iveta, "National Pride and the Insecure Social Bond between People and the State: The Socio-emotional Context of National Identity in Post-Soviet Neoliberal Latvia." *Nationalities Papers*, 2023.
22. Krawatzek, Félix, Piotr Goldstein. „Ukraine War: What Young Poles Think about Their Nation’s Role – Here’s What Our Survey Shows“. *The Conversation*, 2023.
23. Kužinauskas, Mantas „Pilietinio pasipriešinimo potencialas: Rusijos agresijos atveju Lietuvoje“, (Bakaluro darbas, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2019).
24. Laszczkowski, Mateusz, Madeleine Reeves. „Introduction: Affective States—Entanglements, Suspensions, Suspensions“. *Social Analysis* 59, 2015.
25. Lietuvos Statistikos departamentas, “Gyventojai pagal tautybę savivaldybėse”, 2021, <https://osp.stat.gov.lt/lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=0424adda-7b20-47a8-ac6c-f28c29486111#/>.
26. LR Valstybės Saugumo Departamentas, „Bendras VSD ir AOTD grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas“, 2016, <https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2017/03/bendras-2015-gresmiu-vertinimas.pdf>.
27. LR Valstybės Saugumo Departamentas, „Bendras VSD ir AOTD grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas“, 2017, <https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2017/03/2016-grėsmių-vertinimas.pdf>.
28. LR Valstybės Saugumo Departamentas, „Bendras VSD ir AOTD grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas“, 2016, <https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2017/03/bendras-2015-gresmiu-vertinimas.pdf>.
29. LRT TV, “ Lenkų diskusijų klubo atstovas apie Šalčininkų rajono gyventojų nenorą skiepytis: pagrindinė priežastis – nepasitikėjimas valstybe“, LRT, 2021.12.03, <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000188920/lenku-diskusiju-klubo-atstovas-apie-salcininku-rajono-gyventoju-nenora-skiepytis-pagrindine-priezastis-nepasitikėjimas-valstybe.lrt.lt>.
30. Meiliūnaitė, Violeta, Nijolė Tuomienė, Danguolė Mikulėnienė, Agnė Čepaitienė, ir Laura Brazaitienė. „Lietuviškumo (savi)raiška Šalčininkų rajone: aplinkybės ir galimybės“, . Book. Lituanistika. Lietuvių kalbos institutas, 2022.
31. Norkūnaitė, Marija, "Valstybė, mažesnė už savo teritoriją. Kovos dėl valstybinio tapatumo Šalčininkų krašte." *Politologija* 2 (82), 2016.
32. Pettai, Vello. „Explaining Ethnic Politics in the Baltic States: Reviewing the Triadic Nexus Model“. *Journal of Baltic Studies* 37, nr. 1, 2006.
33. Ramonaitė, Ainė, et al., *Tarp Rytų ir Vakarų: Lietuvos visuomenės geokultūrinės nuostatos*, Vilnius: Versus aureus, 2007.
34. Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa, atlikta bendrovės „Spinter tyrimai“ Rytų Europos studijų centro užsakymu, vykdančią tyrimą "Demokratijos tvarumo barometras", 2023 m. rugsėjo 20 d. – spalio 9 d.
35. Šaulitis, Eimantas, „Šalčininkų ir Visagino gyventojai skiepytis atsisako, laukia ‚Sputnik‘ vakcinos“, *Lrytas.lt*, 2021, <https://www.lrytas.lt/sveikata/medicinos-zinios/2021/03/05/news/salcininku-ir-visagino-gyventojai-skiepytis-atsisako-laukia-sputnik--18533941>.
36. Sirutavičius, Vladas, "Lenkų autonomijos problema: 1990 m. pavasaris-vasara." *Kultūros barai* 7, 2014.
37. Sirutavičius, Vladas. „Etniškumo politizacija Lietuvoje: lenkų autonomistų judėjimas, Sąjūdis ir Lietuvos valdžios politika 1988 m. – 1990 m. pradžioje“. *Etniškumo studijos*, 120–48, 2013.

38. Šliavaitė, Kristina. „Kalba, tapatumas ir tarpetniniai santykiai Pietryčių Lietuvoje: daugiakultūriškumo patirtys ir iššūkiai kasdieniuose kontekstuose“. *Lietuvos etnologija*, 2015.
39. Smith, David J. „Framing the National Question in Central and Eastern Europe: A Quadratic Nexus?“ *Global Review of Ethnopolitics* 2, nr. 1, 2002.
40. Stravinskienė, Vitalija. „Rytų ir pietryčių Lietuvos gyventojų repatriacija į Lenkiją (1944 m. pabaiga–1947 m.)“. *Lituanistica*, nr. 1, 2007.
41. Šutinienė, Irena. „Tautos istorijos pasakojimo raiška daugiakultūrėje aplinkoje: Pietryčių Lietuvos lenkų etninės grupės atvejis“. *Sociologija. Mintis ir Veiksmas*, nr. 02, 2015.
42. Vaišnys, Andrius, Linas Kojala, Simonas Klimanskis, Monika Garbačiauskaitė-Budrienė, ir Šarūnas Legatas. „Rusijos propaganda: Analizė, Įvertinimas, Rekomendacijos“, RESC, 2017.
43. Vencevičiūtė, Daiva. „Įvairiapusis nacionalinio saugumo vertinimas iš ekonominės perspektyvos“, (Magistro darbas, . Vilniaus universitetas., 2021).
44. Vidugiris, Aloyzas. "Dėl kalbų kontaktavimo pietryčių Lietuvoje." *Acta Linguistica Lithuanica* 23, 1983.
45. Vilniaus politikos analizės institutas. „2022 m. savivaldybių gerovės indeksas“, 2022, https://vilniusinstitute.lt/wp-content/uploads/2022/12/Indeksas_2022.pdf.
46. Vyšniauskas, Vidmantas. „„Čia pas mus “–kraštietiškas Pietryčių Lietuvoje: Šalčininkų rajono atvejis.“, *Lietuvos Etnologija: Socialines Antropologijos ir Etnologijos Studijos* 20, 2020.
47. Vyšniauskas, Vidmantas. „Aš – miesjcovas, o Jūs – przyjiezny: identiteto ribos brėžimas Šalčininkų rajone“. *Sociologija. Mintis ir Veiksmas*, nr. 46 (01), 2020.
48. Wanner, Catherine. „“Fraternal” nations and challenges to sovereignty in Ukraine: The politics of linguistic and religious ties“. *American Ethnologist* 41, nr. 3, 2014.
49. Yin, Robert K. *Case study research: design and methods*. 4th ed. of *Applied Social Research Methods* v. 5. Los Angeles (Calif.): SAGE, 2009.
50. Špokas, Edvardas, Aistė Valiauskaitė. „Nuo COVID-19 skuba skiepytis ne visi: dalis Šalčininkų gyventojų laukia „Sputnik V“ vakcinas, dėl jos važiuotų ir į Baltarusiją“, LRT TV, 2021.03.05, <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1358744/nuo-covid-19-skuba-skiepytis-ne-visi-dalis-salcininku-gyventoju-laukia-sputnik-v-vakcinas-del-jos-vaziuotu-ir-i-baltarusija>.

Priedas Nr. 1. Klausimynas

Demografiniai duomenys:

- 1) Amžius;
- 2) Išsilavinimas;
- 3) Profesija.

Pagrindiniai klausimai:

- 1) Ar gimėte ir visą gyvenimą gyvenote Šalčininkų rajone? Jei ne – iš kur ir kada atvykote? Arba kodėl išvykote?
- 2) Kaip save identifikuojate (tautiškai/etniškai)? Kokia kalba (kalbomis) kalbate su artimaisiais, su pažįstamais?
- 3) Kaip manote, ar Šalčininkų rajonas įsipaišo į bendrą Lietuvos socialinį/kultūrinį/politinį kontekstą? Kuo šis regionas panašus į kitus? Kuo skiriasi?
- 4) Kaip manote, ar rajono gyventojai jaučiasi lietuviais, Lietuvos dalimi? Kuo tai pasireiškia?
- 5) Koks rajono gyventojų santykis su Lenkija? Pagal statistiką, virš 75% gyventojų identifikuoja save kaip lenkus. Ar palaikomas glaudus ryšys su šia šalimi? Kaip?
- 6) Ar atsimenate 2022 m. vasario 24 d. rytą? Ką tuo metu veikėte? Kas vyko aplinkui?
- 7) Kaip tos dienos įvykiai Ukrainoje buvo pristatomi medijose? Ką tą dieną/tomis dienomis skaitėte, matėte, girdėjote? Kaip informacija buvo perteikiama?
- 8) Jei turite ryšių Lenkijoje – draugų ar giminių – galbūt žinote, kaip ten buvo reaguojama?
- 9) Ar girdėjote apie Ukrainos palaikymo akcijas, tokias kaip lėšų rinkimas Bayraktarui ir „Radarom“? Ar Jūs ar kažkas iš Jūsų rato dalyvavo šiose ar kitose panašaus pobūdžio akcijose?
- 10) Ar teko susidurti su pabėgėliais iš Ukrainos? Jei taip – kokios patirtys?
- 11) Pagal statistiką, mes kaip šalis, esame viena iš labiausiai Ukrainą remiančių valstybių pagal procentą nuo BVP. Kaip vertinate Lietuvos paramą Ukrainai? Ar teisingu keliu žengiamo kaip valstybė šioje situacijoje?
- 12) Ar žinote, kaip elgiasi Lenkija Ukrainos atžvilgiu?
- 13) Ar girdėjote apie situaciją, kuomet lenkai paskelbė boikotuojantys ukrainietiškus grūdus? Kaip manote, kas čia vyko? Kaip vertinate tokį žingsnį?
- 14) Ką manote apie karą Ukrainoje? Kas Jūsų nuomone ten vyksta ir dėl ko?
- 15) Ar Jūsų nuomone įmanomas Ukrainos scenarijaus pasikartojimas Lietuvoje? Kodėl?

Summary

Perceptions of Russia's War on Ukraine in Šalčininkai District: Ethnicity and International Dynamics

Šalčininkai district, characterized by its unique ethnic makeup with over 75% of residents identifying as Poles, is often labeled as pro-Russian in public narratives. This presents a paradox, apparent in today's geopolitical context, where Lithuania and Poland oppose Russia's war on Ukraine. This thesis aims to answer the question of how the residents of the district experience the war in Ukraine?

Perception of Šalčininkai district often evokes mistrust in Lithuanian society, which is exacerbated in light of increasing threat posed by Russia. Previous political studies on Šalčininkai district have been limited, which allows politicians and the media to manipulate the public perception further strengthening the stereotypes. This paper aims to reveal a multi-layered picture of the district, allowing a more realistic understanding of the current situation, while not underestimating possible threats.

The research employs a qualitative case study approach, involving semi-structured, in-depth interviews. Key tasks:

- Literature review;
- Brubaker's triadic nexus model analysis;
- Designing a questionnaire;
- Conducting interviews;
- Identifying trends related to the war experience among locals, based on data coding and analysis.

Findings reveal varied responses to the war among the district residents, challenging stereotypes of a homogenous group and its uniform pro-Russianness. The study revealed political divisions within the region, which is indicated by the desire of the locals to avoid the topic of the war in Ukraine in order to avoid conflicts. The data collected during the research is diverse, multi-layered and even contradictory. The interviews demonstrate that the region's pro-Russian sentiments cannot be refuted, since some of the participants willingly identify with Russian culture and repeat the narratives of Russian propaganda. On the other hand, there are also respondents who demonstrate an active pro-Ukrainian position and see Russia as an aggressor. The study also finds that residents' perceptions are strongly influenced by the decision to stay in the district or to relocate. Those who moved tend to view Russia's actions as a clear threat, reflecting a fear of its imperialism. In contrast, those still living in the district often see Lithuania's foreign policy as provocative, fearing that it could escalate tensions. At the same time, other factors, such as age, education or professional background did not

influence overall research results. This indicates that deeper and longer ethnographic/social research may be beneficial, as it would potentially uncover what makes the district environment an influential factor.

The triadic nexus model revealed that the connection between the residents of Šalčininkai district and Poland is usually weak or non-existent. Considering that some of the interviewees demonstrate strong ties with Russia, it can be assumed that in such cases, Russia succeeds in taking the role of the respondents' "external homeland", influencing their attitudes and war experiences. However, the strongest connection is found between the residents of the district and the "nationalizing state" - Lithuania. Despite the feeling of alienation, abandonment and mistrust, Lithuania still takes the most important place in the stories of locals.

In this paper, Šalčininkai district is revealed as multi-layered and diverse. The study shows that stereotypes emerging in the public sphere oversimplify reality and ignore the differences in the experiences of the district residents. At the same time, potential threats associated with political positions of the locals are not dismissed, which advocates for further research and better understanding of the area.

Future research recommendations:

- Šalčininkai district environment as an impactful factor for political positions of the locals.
- Polish decision-makers' perceptions of the district and their motives to support the region financially.
- Russia's influence on the locals.